

MISKOLCI EV. JOGAKADÉMIA TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZÉSEINEK TÁRA
29. SZÁM.

**A magyarhoni ág. hitv. ev.
egyház főtisztviselőinek
részvétele az
országgyűlés felsőházában**

Írta:
Zsedényi Béla dr.

Miskolc, 1926.

Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat Részvénytársaság

TARTALOM

1. A felsőházi törvény (1926. XXII) 4. §-ának jogfosztó rendelkezése
2. A részvétel kérdése a múltban.
 1. *Reformgondolatok és reformjavaslatok. — II. Az 1884. évi javaslat és indokolása. A jogcím és az arány}*). — III. *Az 1885. VII. t.-c. képviselőházi tárgyalása. Protestáns állásfoglalások. Az elvi álláspont. A katolikusok állásfoglalása. Tisza Kálmán érvelése. A főrendiházi válasz* 5
3. A részvétel kérdése a felsőházi javaslat kapcsán.
 1. *Felsőházi tervezetek. — I. Az 1925. évi javaslat és indokolása. Az 5. §. — III. Az ev. egyetemes egyház tiltakozó felteresztése. — IV. A nemzetgyűlési tárgyalás. A vallási előkelőségek érdemessége. A közjogi álláspont. A Junktim kérdése közjogi alapon és a számarányok alapján. Bethlen István gróf álláspontja. — V. Az ev. egyetemes egyház állásfoglalása a nemzetgyűlés által elfogadott javaslattal szemben* 7
4. Az evangélikus kívánság: jogszerűsége.
 1. *Az 1848. XX., 1885. VII. és 1926. XXII. t.-c.-eh. — II. A részvétel jogalapja nem az érdekképviselő, hanem maga a tekintélyt és súlyt jelentő méltóság vagy hivatal. — III. Az ev. kérdés, mint közjogi kérdés a jogkiterjesztéssel és az 5. §-cd kapcsolatban. — IV. A célszerűségi szempontok és a Junktim a közjogi állásponttal szemben*..... 18
5. Az arányok kérdése.
 1. *Az arányok, mint méltányossági körülmények. — II. A protestánsok aránya a főrendiházban. III. Az egyházi méltóságok vagy hivatalok aránya a főrendiházban. — IV. Az egyházi méltóságok vagy hivatalok aránya a felsőházban. — V. A lélek számaránya y jogosultsága. A választópolgárok felekezeti arányai. Műveltségi arányok. — A kriminalitás arányai* 34

1. A felsőházi törvény 1926. XXII.

4. §-ának jogfosztó rendelkezése

Az országgyűlés felsőházáról szóló 1926. évi XXII. t.-c. 4. §-ának B) pontjában a vallásfelekezetek azon egyháznagyjait sorolva fel, akik méltóságuk vagy hivataluk alapján és tartama alatt tagjai a felsőháznak, az ágostai hitvallású evangélikus egyház főtisztviselői közül a következőket említi fel:

„*az ágostai hitvallású evangélikus egyháznak hivatalban legidősebb két püspöke, továbbá egyetemes felügyelője és hivatalban legidősebb kerületi felügyelője.*“

A felsőházzal szembeni törvény eme rendelkezése visszaesést jelent az ág. hitv. ev. egyház főtisztviselőinek országgyűlési közvetlen részvételi jogában s jogfosztást mindeztől fennállott jogaikra vonatkozólag a főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885. évi VII. t.-e.-el szemben, mely 4. §-ának B) e. alpontja alatt az ágostai hitvallású evangélikus egyháznak hivatalban legidősebb három püspökét, egyetemes főfelügyelőjét és hivatalában legidősebb két kerületi felügyelőjét sorolja fel a főrendiházi tagságra jogosult egyháznagyok között.

Magyarország kormányzója a nemzetgyűlést, mely a felsőházzal szembeni törvényt megalkotta, feloszlatta és az új országgyűlést 1927 január hó 25. napjára hívta össze.¹⁾ Ezzel tehát már is befejezett tényé vált, hogy az új magyar országgyűlésen a negyven évet meghaladó jogfolytonosság megszakításával *a hat ág. hitv. ev. egyházi főtisztviselő helyett*, — egyelőre legalább is, — immár *csak négy* fog egyházi hivatalánál fogva megjelenni.

A kérdésnek ekkénti megoldása azonban, mely egyébként úgy a magyar közjog szellemével és elveivel, mint az integritásban rendületlenül hívó magyar nemzeti érzéssel is éles ellentétben áll, nem

¹⁾ 1926 november hó 16-án kelt kézirat.

keltheti fel semmiképen sem az ág. hitv. ev. egyházban a végleges megnyugvás és lemondás érzését.

A javaslat megszorító rendelkezéseivel szemben a magyarhoni ev. egyetemes egyház a jogszerűség alapján a logika minden fegyverével felvonult s így a javaslat változatlan megszavazása és törvényerőre emelkedése csalódást és megdöbbenést keltett. Csalódást annál is inkább, mivel az egyház vezetői még az utolsó pillanatban is hittek és joggal hihettek a reparációban.

Ez a csalódás, egy többszázéves múlttal rendelkező keresztény vallásfelekezet csalódása az állam törvényhozásában, jogosult és hivatott hangot is talált, sőt megdöbben hangokban is kitört. Tény tehát, amellyel számolnunk kell. Rossz szolgálatot tenne a nemzetnek és e felekezetnek is az, aki a hallgatást és feledést javasolná, mert esetleg csak a csalódottság érzését mélyítené el s az igazságosságba és a jogszerűségbe vetett hitet ásná alá.

„Se la legislazione opera allorchè persuade; se i voti del publico non sono indifferenti per le leggi; se il loro vigore è inseparabile da quel convinamento degli spiriti che cagiona un' obbedienza libera, piacevole e generale...“, mondja helyesen Filangieri.²⁾ Arra kell tehát törekednie minden törvényhozó testületnek, hogy törvényei a meggyőződés erejével hassanak, derűs megnyugvást³⁾ s önkéntes, készséges és általános engedelmisséget keltsenek maguk iránt. El nem mellőzhető erkölcsi, de egyszersmind célszerűségi alapja is ez minden törvénynek.

A mai magyar törvényhozás azonban rendkívüli idők rendkívüli feladatai előtt s rendkívüli mérték alatt áll. Új falakat épít, de a romokon és a romokból épít. Hogy a jövő esélyeit megítélhesse, nem fsuk a jelennel, hanem a múlttal is számolnia kell. Hatalmas feladatának a betöltésénél nem nélkülözheti a meggyőződés erejét, amellyel magához kell kapcsoljon minden legkisebb energiát is s nemzeti szempontból sem engedheti meg, hogy a csalódottság, vagy az elszenvedett igazságtalanság érzése e nagy műnek csak a legkevesebbé is útjába álljon.

Ez a gondolat vezethet arra, hogy a keserű csalódás és a lemondás helyett új utat keressünk. És úgy véljük, hogy ha összegyűjtve rögzítjük le e kérdés körül lefolyt eseményeket, ha e meg-

²⁾ Filangieri: „La scienza della legislazione.“ I. 7. Firenze, 1864. 90. l.

³⁾ L. a 29. lapot.

esonkitott jogok gyökereit a múltba vezetjük vissza, felszántva azt a talajt is, amelyben érett kalászra értek és ha megdöntjük azt a hitet, hogy e jogok épségbentartása bárkire is méltánytalanságot jelentene, úgy *a megértés és a magyar testvéri érzés csakhamar módot fog találni arra, hogy az új magyar országgyűlés noveilaris utón maga orvosolhassa azt a sérelmet, amely összealkotásánál a magyar állam egyik- történeti, keresztyén vallásfelekezetét oly méltatlanul érte.*

2. A részvétel kérdése a múltban

I. Reformgondolatok és reformjavaslatok. — II. Az 1884. évi javaslat és indokolása. A jogcím és az arány. — Az 1885. VII. t. c. képviselőházi tárgyalása. Protestáns állásfoglalások. Az elvi álláspont. A katolikusok állásfoglalása. Tisza Kálmán érvelése. A főrendiházi válasz.

I. Ha a felvetett kérdésre vonatkozólag a tárgyilagos megítélés előfeltételeit kívánjuk felkutatni, kiindulópontunk alig lehetne más, mint visszamenni arra az időre, amelyben a protestáns egyházi főtisztviselők főrendiházi szereplésének a kérdése legtöbbször felvetődik és tárgyalás alá venni a részvétel törvénybeiktatásának a körülményeit és indokait.

A protestáns egyházak főtiszt viselőinek közvetlen országgyűlési részvétele iránt a legelső kívánság — eltekintve attól, hogy Bethlen (labor az 1618-iki pozsonyi országgyűlésre az evangélikus superintendenseket is meghívta, — talán Szerémvármegye egykori alispánjának, Hajnóczy Józsefnek, a magyar szellemi forradalom egyik előharcosának, a tolla alatt nyer kifejezést. Hajnóczy 1790 március hó 5-én jegyzi fel gondolatait az országgyűlés ügyeire vonatkozólag és helyet kíván a népre nagy befolyást gyakorló gör. egyesült és nem egyesült püspökök, valamint egy ágostai, egy helvét hitvallású és egy unitárius superintendens részére az országgyűlésen és a congregációkon.⁴⁾

⁴⁾ „Gedanken eines ungarischen Patrioten über einige, zum Landtag gehörende Gegenstände.“ Nemzeti Múzeum. Fol. 637. Marezaii Henrik hivatkozása. „Az 1790/1-iki országgyűlés“. Budapest, M. T. A. IT. 74—75].

A görög egyesült és nem egyesült püspökök királyi meghívót nyertek még az 1790/91-iki országgyűlés folyamán, a protestáns egyháznagyok szerepeltetéséről azonban egyelőre nem esik többé szó. Még az 1848. XX. t. c-ben kimondott „tökéletes egyenlőség és viszonzosság“ következtében sem vetődik fel e téren az ily irányú reform gondolata, mert az 1848. pozsonyi országgyűlés, amely a régi rendi alkotmányt népképviselési alapra helyezte, egyedül a főrendiházat hagyta meg régi alakjában.

A kiegyezéstől kezdve azonban a főrendiház reformjával kapcsolatban természetesen állandóan napirenden van ez a kérdés is s a protestáns egyházak főtisztviselőinek a főrendiházba való felvétele nemzeti közóhajnak tekinthető,⁵⁾ bár e célból kezdeményezés vagy kérelem a protestánsok részéről sohasem indult ki.

Az 1867. évi református convent is foglalkozott e kérdéssel s azon jogi meggyőződésének adott kifejezést, hogy a felsőházban az egyházi rendnek semmi helye sincs. Leszögezte azonban ezzel szemben, hogy ha a levegőben függő reform kapcsán a róm. kath. és gör. -egyházak püspökei benmaradnak a főrendiháznál, úgy ott, a jogegyenlőség elve alapján, a maga részére is helyet kíván.⁶⁾

Az egymás után következő kormányok azonban a főrendiházi reform kényesnek bizonyult kérdésével, bár az előkészítő munkálatok megtétettek, nem nagyon mertek az országgyűlés elé lépni, félve talán attól is, hogy az reformatio is peiusra vezetne.⁷⁾ A javaslatok egész sora készül el a főrendiház átszervezése tárgyában⁸⁾ s ezeknek mindegyike elismeri a protestáns egyházi főtisztviselők részvételi jogát, de amíg egyik az összes püspököket veszi be s a főgondnokokat és a felügyelőket hagyja ki, a másik a főgondnokokat és a felügyelőket kívánja szerepeltetni s a püspököket ejti el.

II. Ily előzmények után nyújtja be Tisza Kálmán végül 1884. október hó 20-án a főrendiháznak, mint felsőháznak szervezetéről szóló,⁹⁾ s az 1885. VII. t. c. által némi módosítással törvényerőre vált javaslatát, amely a protestáns egyházak főtisztviselőinek a

⁵⁾ L. Gajári Ödön felszólalását a főrendiházi vitában. 1885. febr. 11-én. Az 1884—87-i országgyűlés naplója. IV. 89 1.

⁶⁾ Napló IV. 238 1.

⁷⁾ U. o. 96 1.

⁸⁾ 1869, 1870, 1872—73.

⁹⁾ A főrendiház elnevezés 1885-ben csak a főrendiház kívánságára maradt meg.

részvétele tekintetében már eredetileg is a törvényben lefektetett rendelkezéseket javasolja.¹⁰⁾ A javaslat különben az egyháznagyok kategóriájában a régi főrendiházzal szemben, a protestáns egyházi főtisztviselők beiktatásán kívül, a címzetes püspökök kihagyását¹¹⁾ és az izraeliták egy képviselő útján való képviseltetését javasolja. Törvényerőre pedig ezzel szemben a főrendiház álláspontja emelkedett, amely az izraelita képviselő kihagyásával két címzetes püspököt visszatartott a főrendiházban.

A javaslat maga, — az indokolás szerint, — nem arra törekszik, hogy a főrendiház alapját e reformmal rombadöntse, csupán csak arra, hogy ami tarthatatlan benne, azt elmellőzze és befelé mérsékelten új alkatelemekkel frissítse fel. Ez a szempont vezeti arra, hogy a felsorolt egyházi méltóságok, — kiterjesztve a valálásegyenlőség elvénél fogva a jogosultságot *kellő arányban* azon felekezetek főtisztviselőire is, melyek eddig jogosultsággal nem bírtak¹²⁾ — a főrendiházban benmaradjanak. Rámutat továbbá arra is, hogy a rom. kath. főpapokat, eltekintve hatalmas társadalmi súlyuktól és tekintélyüktől, már csak azért sem lehetne kizárni, mert nagy földbirtokot képviselnek, „már pedig ha ezek benmaradnak“, — folytatja tovább, — „a vallásegyenlőség nagy elve megkívánja, hogy bevétessenek részben legalább a javaslatban említett más hitfelekezetek főtisztviselői is, *akikre nézve különben is minden ezekre nézve felhozottak, ezen eggyen kívül érvényesek.*“¹³⁾

Amidőn pedig a 4. §. részletes indokolására tér át, egyedül annak a magyarázatát látja szükségesnek, hogy a protestáns egyházak főtisztviselői miért nem kerülhetnek be a felsőházba valamennyien s azt a következőkben adja meg: „A protestáns hitfelekezetek főhivatalnokaira nézve tett azon intézkedés, hogy nem mind, hanem csak az ott kitett számban, a hivatalbani idősbtség szerint lesznek a felsőház tagjai, abban leli indokát, hogy *egy bizonyos arányt* mégis kellett szem előtt tartani a különböző hitfelekezetek részesülésében, mely ha mind bevétettek volna, nagyon is meg lett volna zavarva.“¹⁴⁾

¹⁰⁾ L. az 5. l.-t.

¹¹⁾ Az 1680. I. t.-c. 4. §-a csak a káptalanokkal rendelkező püspökök személyes megjelenését isinéri el az országgyűlésen.

¹²⁾ Melléklet az 1884—87-iki orszgv. 25. sz. irományához. Irományok I. 141. l.

¹³⁾ U. o. 142. l.

¹⁴⁾ U. o. 145. l.

A javaslat indokolásának a szövegezése, — amint ez a fentiekből is kitűnik, — sehol sem beszél a vallásfelekezetek képviselétéről, hanem mindenütt a vallásfelekezetek főtisztviselőinek a jogsultságát említi, ellentétben a pongyolább szövegezésű bizottsági indokolással és a képviselőházi felszólalásokkal és ezzel is dokumentálja az eredeti intenciókat és a tulajdonképeni, a törvény szavainak is megfelelő, jogcímet.

De erre a jogcímre mutat rá a javaslat előadója, Láng Lajos is, amidőn bevezető beszédében azt fejtegetve, hogy a magyar főrendiház eredetileg az egyházi és világi méltóságok háza volt, törvényeink zárszavaira utal: „a püspökök, kik Krisztus egyházait szerencsésen kormányozták“ s a világi méltóságok, kik „az ország megyéit és tisztségeit tarták“, képezték a főrendiház tulajdonképeni alkotó elemeit.¹⁵⁾ És még határozottabban utal e jogcím lényegére akkor, amidőn a címzetes püspökök kihagyását indokolva, megállapítja, hogy „azon egyháznagyok, kik kormányzati hatalmat nem gyakorolnak, *nem bírnak azon nagy társadalmi súllyal, melyet a felsőház tagjainál feltételezünk.*“¹⁶⁾

Ezzel szemben azonban tagadhatatlan, hogy az arányosítás kérdése, azaz helyesebben *egy bizonyos arány* kérdése már az 1884. évi javaslatnál felvetődik, mint ahogy látni fogjuk azonban mindjárt, korántsem elvi alapként és nem merev értelemben, hanem csakis a gyakorlati megoldás szempontjából és kirívó és teljesen fonák helyzetet teremtő, hatalmas aránytalanságok elkerüléseként.

Élesen domborítja ezt ki a törvényjavaslat előzetes tárgyalására kiküldött bizottság jelentése is a következőkben: „Amidőn azonban az alakítandó felsőházban is érintetlenül marad az emiittett hitfelekezetek (róm. kath., gör. kath., gör. kel.) megyés püspökeinek részvételi joga, lehetetlen volt szemet hunyni a vallásegyenlőség követelményei előtt és ki kellett terjeszteni e jogot a többi bevett és elismert hitfelekezetre is, azon módosításokkal, amelyeket azok sajátos egyházi szervezete elengedhetetlenekké tett. *Az az arány, amely szerint a különböző egyházak képviselői a felsőházban résztvesznek, nem ítéhető meg pusztán azok híveinek lélekszáma alapján. E részben az egyházfelekezetek történelmi fejlődése és közjogi szerepe nem kevesebb figyelmet érdemel.* S habár magában

¹⁵⁾ Napló IV. 51. 1.

¹⁶⁾ U. o.

a bizottságban is történtek kísérletek egyik vagy másik felekezet képviselőjének öregbítésére, a bizottság nagy többsége szükségesnek tartotta szorosán ragaszkodni a javaslatban letett arányhoz, mert annak minden legkisebb megváltoztatása könnyen igen messzemenő és kényes természetű bonyodalmakra adhat okot, amelyeket elkerülni volt a múltban s reméljük, hogy lesz a jövőben is, fajunk egyik legfőbb erénye.¹⁷⁾ De maga az előadó is megemlékezik az arány kényes kérdéséről és megoldását a vallási türelem s a felekezeti jogok kölcsönös tiszteletének a védőpajzsa alá utalja.¹⁸⁾

III. Nyilvánvaló, hogy *a protestáns egyháziak felvétele a főrendiházba*, — előkészítve a törvényben már régóta lefektetett valósággyenlőség elve által, — *a nemzet egyet érnének régi óhajta*s volt¹⁹⁾ s ellene a már régebben jogosított felekezetek részéről egy árva hang sem szólalt fel.

A protestánsok maguk azonban a javaslat képviselőházi tárgyalása során a legkülönbözőbb álláspontra helyezkedtek a javaslattal szemben. Egy részük lojálisán tudomásul vette a tervezett-részvételt, abban a joggyenlőség megfelelő érvényesülését is elismerte, sőt hálával adózott a klérusnak is, amely e jogok ellen nem emelt kifogást.

Egy nagy tábor azonban semmiképen sem akart a protestánsok részvételéhez hozzájárulni. A felfogások azonban még e táboron belül is különböztek egymástól. Voltak, akik a protestánsok bevonása által a vallásfelekezeteknek, mint ilyeneknek nem kívánt képviselőtét látták érvényesülni s ez ellen tiltakoztak, hivatkozva arra, hogy a protestáns superintendensek, felekezetükön kívül, sem va-

¹⁷⁾ Ország. Irományok. 65. sz. IV. 40. 1.

¹⁸⁾ „Korunkban, midőn a felekezetek viszonyossága alkotmányunk egyik legsarkalatosabb alapelvét képezi, lehetetlen ez elvet ki nem terjeszteni azon egyházakra is, melyek a főrendiházban eddig képviselve nem voltak. Az arány, melyben a különböző egyházak a felsőházban ezentúl képviselve lesznek, kétségtelenül igen kényes kérdést képez. Mindazonáltal erős meggyőződésem, hogy fajunk egyik legszebb és legnagyobb politikai bölcsességének, a vallási türelemnek és a felekezeti jogok kölcsönös tiszteletének sikerülni fog e kérdést is szerencsésen megoldani.“ Napló IV. 52. 1.

¹⁹⁾ L. Gajári Ödön felszólalását: „Ami ezen javaslatban a törvényesen bevett vallásfelekezetek részvételére vonatkozik, az a nemzet egyetemének régi óhajtatását képezi; ez a vallásfelekezetekkel, mint az államéletben és társadalomban egyaránt kétségtelenül nagyfontosságú tényezőkkel a tradicionális alapon való leszámolás és méltó betetőzése a következetesen keresztülvitt es a népeletben gvökeret vert vallásgevenlőség magasztos elvének.“ (Napló. IV. 89. .)

gyónt, sem más egyebet nem képviselnek s mivel a zsinati határozatok kötelességükké teszik, hogy állandóan parochiális községeikben tartózkodjanak, főrendi méltóságuknak és politikai állásuknak meg sem felelhetnének.²⁰⁾ Voltak viszont olyanok, akik a felekezetek előjáróit, mint ilyeneket távol akarták tartani a főrendiháztól mindenáron s ezért a protestánsok részvételéhez sem járultak hozzá abban a hiszemben, hogy ez által az állam és az egyház általuk kívánt majdani elválasztása elé újabb akadály gördülhetne. Mocsáry Lajos képviselte különösen ezt az álláspontot. Mig egyrészt annak a félelmének adott kifejezést, hogy a reform hierarchikus hajlamokat ébreszthetne fel a protestáns egyházakban, a protestánsok tisztavízű autonómiáját zavarná fel és szolgáltatná ki a kormány centralisztikus törekvéseinek, — mert hiszen ezek közt szinte anachronizmust képez, — másrészt danausi ajándéknak tartotta a felajánlott előnyöket, amelyekhez a katolikus klérus, amely már megérezte a kor szellemének az érintését, csak azért járult hozzá, mert azt reméli, hogy a protestánsok bemenetelében támaszt fog találni hosszabb időre saját ottmaradására is.²¹⁾ Egy harmadik álláspont viszont, bár nem helyeselte a részvételt, az esetleges részvétel esetére nem az egyház főtisztviselőit, hanem az egyház e célra választott egyházi és világi képviselőit óhajtotta a főrendiházba kiküldeni, arra hivatkozva, hogy a protestantizmus autonómikus életének csak ez a forma felelhet meg.²²⁾

Ez a nézet viszont azon harmadik táborban is felmerült, amely elfogadta ugyan a részvételt, de elvben arra az álláspontra helyezkedve, hogy ez a vallásfelekezetek képvisellete s kifogást tett a részesedés mérve és formája ellen.²³⁾ Legfőbb érvük az volt, hogy ily csonka képvisellet esetén egyes kerületek esetleg egészen képvisellet nélkül maradnának, mert protestáns fogalmak szerint az egyes kerületek által választott püspökök és főgondnokok, illetve felügyelők sohasem képviselhetik a másik kerületet. Kívánságuk tehát odaírányult, hogy a főrendiházban az összes protestáns kerületek egy-egy egyházi és egy-egy világi képviselője foglaljon helyet.

Maga a református convent is, — mely 1884. évi őszi ülésén

²⁰⁾ Vadnay Andor. Napló. IV. 126—28. 1.

²¹⁾ Napló. IV. 238. és 382. 1.

²²⁾ Lükő Géza.

²³⁾ Pld. Irinyi Dániel.

foglalkozott a javaslattal, — érdekképviselőként fogta fel a kérdést, különösen a képviselő nélkül maradó egyházkerületekért aggódott és ebben látta megsértve a jogegyenlőséget és a ref. egyházalkotmány alapelveit.²⁴⁾

A protestánsok tehát általában nagyon hidegen és a régi, évszázados bizalmatlanság föl ébredésével fogadták a javaslatot s jóllehet e bizalmatlanság, — melynek következtében, mint a fenti példák is mutatták, a legkülönbözőbb nézetek jutottak kifejezésre — a protestánsok táborát szétforgácsolta és egységes állásfoglalásukat nagymértékben meggyöngítette; nem hiányzott az az álláspont sem s e köré csoportosultak a protestantizmus higgadtabb és komolyabb elemei, mely a törvényjavaslat tárgyalásánál, követeléseinek érvényrejtetése végett a kapacitáiei útjára lépve vette fel a harcot. És ettől a harctól eredményeket is reméltek, mert az a hír terjedt el, hogy a kormány csupán alkudozás céljából vette fel a javaslatba ily erősen megcsönkített alakban a protestánsok részvételét.²⁵⁾

²⁶⁾ Ez az álláspont pedig, amely Hámos László módosítványában akként szerepelt, hogy a reformátusok részéről mind az öt püspök és főgondnok, az evangélikusok részéről pedig az egy. felügyelőn kívül mind az öt püspök és felügyelő is részvételi jogot nyerjen,, azt vitatta, hogy ebben a kérdésben nem egy eddig mellőzött vallásfelekezet újabb térhódításáról, tehát nem felekezeti kérdéstről van szó, hanem egy olyan politikai tényről, amely az állam újabb meg-

²⁴⁾ „A convent a kormány által a törvényhozás elé benyújtott törvényjavaslat azon szándékolt intézkedését, mely szerint 5 püspöke és 5 főgondnoka közül csak a hivatalára idősb 3—3 hívassék meg a felsőházba, sem a felsőházi érdekképviselő elvével, sem a történeti jogfejlődéssel és előzményekkel megegyeztethetőnek nem tartja s abban annál kevésbé tudna megnyugodni, mert két püspöknek és főgondnoknak a felsőházból való kimaradásával, az öt egyház közül esetleg kettő teljesen képviselő nélkül maradna, vagy esetleg négy — egyházi alkotmányunkkal teljesen ellentétben, — vagy csak papi, vagy csak világi feje által lenne képviselve, amit a convent sem az egyházkerületek, sem azok egyházi főnökei teljes jogegyenlőségével legkevésbé azonban egyházalkotmányunk alapelveivel megegyeztetni nem tud.“

²⁵⁾ »Eppen a protestáns egyháznak, az oly méltatlanul és az okos magyarpolitika ellenére eddig mellőzött protestáns egyháznak nyújtott igazságszolgáltatás az benne, ami helyesléssel leginkább találkozik. Igaz, hogy még ez a jó is félszegen jelenik meg, még ez az igazságszolgáltatás is elnyomóritva került ki a jelen kormány kezéből, amint hírlik azért, hogy legyen mire alkudozni...“ (Kovács Albert. Napló IV. 247. 1.)

²⁶⁾ Napló. IV. 374. 1.

erősítését és az állami érdekkör újabb hatalmi tényezőkkel való kiegészítését célozza.²⁷⁾

Ennek az álláspontnak a harca elkeseredett katonákat is állított a harc vonalába és oly elkeseredett hangokat is megszólaltatott, amelyek a javaslat rendelkezéseiben a vallásegvenlőség megtagadását és a jogérzet lábbaltiprását látták.²⁸⁾ Leghivatottabb és teljesen tárgyilagos szövszólójára azonban ez az álláspont Kovács Albertet? talált.

Ő már nem téveszti szem elől a javaslat intencióit és szigorúan elvi alapon érvel a protestáns egyházi főnököknek a polgárok nagy tömege fölött gyakorolt reális hatalmával, amelyeknek, mint jelentékeny politikai tényezőknek, az állami érdekekhez való kapcsolása képezheti egyedül és kizárólag a protestánsok részvételének az indokát.²⁹⁾ És ezen az alapon mutatja ki további fejtegetései során, hogy az arányosításnak nem lehet helye,³⁰⁾ mert az állam csak akkor

²⁷⁾ L. Kovács Albert felszólalását. Napló IV. 076. 1.

²⁸⁾ „Sőt e javaslatban nemcsak a demokrácia sértetik meg, hanem a valásegvenlőség is arculcsapatik, mert míg a róm. katolikusok, úgy a latin, min a görög szertartású szertartású egyház minden érsekei és püspökei, sőt némely főapát, prépost és perjel is hivataluknál fogva tagjai lesznek a felsőháznak: addig a protestáns egyháznak csak némely püspökei és gondnokai nyernek bebocsátást . . .“ „A bizottmány indokolása a különböző felekezetek közötti arányt szerencsésen megoldottnak tekinti. No hát én szeretném ismerni azt az embert, aki ezen intézkedésekben valamelyes logikai rendet, az igazságosságnak és méltányosságnak bár csak a látszatát is felfedezni tudná. Én részemről mást abban nem látok az uralkodó vallás presztigének fenntartásánál és már 1570-ben, a tordai országgyűlésen decralált vallásegvenlőségnek megtagadásánál, a jogérzet lábbaltiprásánál.“ (Orbán Balázs, Napló IV. 156. 1.)

²⁹⁾ „A valóságos egyházi főnökök és nem azok, akiknek rangja csak fiction alapszik, mint a polgárok százezreinek a főnökei, akiknek rangja csak hatalmat képviselnek, amelyhez sem egy zászlósrnak a hatalma, amely szintén csak fictió, sem egy gazdag mágnásnak az ereje nem hasonlítható. E jelentékeny politikai tényezőknek az állam érdekéhez való kapcsolása az az indok, mely az ő felsőházi tagságukat állami érdeké emeli, az hogy a hazában minden felekezet sajátjának ismerje az államot, hogy annak javában és szilárdságában saját boldogulásának a feltételét lássa . . .“ „De éppen, mivel kizárólag állami és nem felekezeti szempontból kell tekinteni a felekezeti főnököknek felsőházi tagságát, ezen szempontból helyének kell ott lenni minden felekezeti főnöknek, aki a magyar állam területén a polgárok tömege fölött reális hatalmat gyakorol, tehát valamennyi protestáns püspöknek és főgondnoknak és nemcsak azok egy részének; ellenben nem lehet ott helye semmiféle fictionnak semmiféle képzelt hatalomnak.“ (Napló IV. 376. 1.)

³⁰⁾ Veres József az arányokkal szemben a protestáns egyházak érdekeire hivatkozik: „És ezen szükkeblőséget teljességgel nem látom indokoltnak a számarányokra való hivatkozás által. Ha a régi időben egy hős vitéz tette vagy polgári érdemei elegendők voltak, hogy nemcsak magának, hanem örök időkre utódainak dicsőséget, vagyont, törvényhozói, még pedig született törvényhozói kiváltságos jogot szerezzen. Vájjon nem elegendők-e egy felölte-

bánik igazságosan és egyenlően a felekezetekkel, ha mindenikkel a természete szerint bánik. *Mert egyenlőkkel egyenlőtlenül bánni épp oly igazságtalanság, mint ha nem egyenlőket részesítenek egyenlő elbánásban.*

Ez a tétel mutat rá arra is, hogy számolni kell a protestáns egyházak azon alkotmányi elvével, amely az egyháziak és a világiak közötti szigorú paritást állítja fel s amely ekként a felsőházban is szükségképpen megkétszerzi a számukat. De nézete szerint még ez sem okoz olyan nagy felfordulást az arányokban, amely a felekezetek egyenjogúsításának a megsértését indokoltá tenné, mert hiszen mindössze 3, vagy 5 evangélikusnak és 1 unitáriusnak a részvétele kérdéses csupán, mivel a reformátusok a keletiekkel szemben amúgy is hátrányban vannak s *eilig tételezhető fel, hogy akadna csak egy olyan számbavehető katolikus is, „aki dogmatikai okokból hajlandó volna Magyarországon oláhoknak és rácoknak előjogokra aelni a magyar vallás főpapjai fölött.*“

Ha azonban a katolikusokban e néhány evangélikusnak a számarány fölötti szereplése mégis érzékenységet ébresztene, — bár ismétli, hogy nem hajlandó felekezeti szempontból megítélni e kérdést. — hogy minden érzékenység elkerültsék, készséggel hozzájárni ahhoz, hogy a katolikusok részvétele is kiegészítést nyerjen. Az úgynevezett *Junktim* kérdése tehát, amely ujabbán a nemzetgyűlési tárgyalások vezérfonala volt, íme már 1885-ben felvetődik.³¹⁾

De említést érdemel még Kovácsnak az a bár csak úgy odavetett argumentuma is, hogy felekezeti szempontból se lehetne veszélyes a protestánsok teljes számmal való bevonása, mert az új felsőháznak még ebben az esetben is alig egy tizedrésze lenne protestáns.

A katolikusok, az egyháznagyok főrendiházi részvételével kapcsolatban, leginkább a kihagyott címzetes püspökök bentartása iránt indítottak mentőakciókat, majd a főegyházmegyék szerinti és odailletékes káptalanok vagy a szerzetes rendek főnökeit óhajtották az

zetnek századokon át, szakadatlanul nagy önmegtagadással, évenként száz-
ezrek fölládozásával szerzett érdemei arra, hogy az egyházi felekezeteknek
helyet szerezzen a felsőházban, a kiváló érdemek képviseletében. Volt idő,
t. ház, amidőn az egyház lobogója alá menekült az alkotmány és a szabadság
és a műveltség is. Volt idő, nem is oly rég, midőn a protestáns egyház lobo-
gója alá menekült a magyar szabadság és az alkotmány, amidőn a protestáns
autonómia és a protestáns egyház volt a szabadság utolsó mentővára. (Napló
IV. 396. l.)

³¹⁾ Napló IV. 307. l.

elvesztett címzetes püspökök helyére behozni. A protestánsok részvétele ellen azonban, ismételjük, egy árva hang sem hangzott el. Sőt e megállapítás során még tovább is kell mennünk, mert nem hallgathatjuk el, hogy a főrendiházi vita anyaga még arra is dokumentumot szolgáltat, hogy katolikus részről is akadtak olyanok, akik élesen elítélték a vallási separatizmust, liberálisabb javaslatot vártak a kormánytól és a kérdés megítélésénél *a vallási egyenjogúságból eredő szeretetet és békét hirdették.*³²⁾

Amidőn a javaslat 4. §-a körül megindult és nagy hullámokat vert vita a képviselőházban már a vége felé közeledett, 1885 febr. hó 25-én, Tisza Kálmán miniszterelnök is felszólalt a javaslat e §-ának a védelmére. A miniszterelnök felszólalása, a sok különféle elvi megítélés zűrzavara után, a leghatározottabban rögzíti le újra a javaslat eredeti intencióját.

„Az én kiindulási pontom az volt,“ — mondta a miniszterelnök, — *„hogy ne az egyes felekezetek, qua tales képviseltessenek, hanem a valMseg y erdőségnél fogva minden felekezetnek oly egyénei, kik a felekezet élén való állásuknál fogva a társadalmi életbe nyúló hatáskörrel bírnak, vehessenek részt a főrendiház tanácskozásaiban.“* És ezzel a kiindulóponttal indokolta azt a természetszerű következményt is, hogy nem teljesíthet semmiféle olyan kívánságot, amely e méltóságok vagy hivatalok viselőit e célra választott képviselőkkel kívánja helyettesíteni.

A számarányokra vonatkozólag azon nézetét fejtette ki, hogy szorosán a számarányt követni nem lehet, de egy bizonyos méltányosság e tekintetben is el kell ismerni. A számarány szerint a legméltánytalanság elbánás szerinte a református egyházat érte, de az aránytalanság itt is leginkább a többi protestáns egyházakkal szemben áll fenn. A protestáns egyházak azonban úgy Magyarországon, mint Erdélyben még inkább, a történeti jogfejlődés folya-

³²⁾ L. Zichy Antal felszólalását: „Mert t. ház, amely jogcímen, a méltóság jogcímen megilleti a törvényjavaslat által felvett püspököket és superintendenseket a hely, ugyanolyan jogcímen megilleti a többi kihagyottakat. És én liberálisabban is cselekedtem volna, mint a kormány és azoknak is megadtam volna a helyet. Igenis én ebben látom a vallási szeparatizmus istápolását, amit elítélek és helytelenítek, mert t. ház, ha hazánkban a vallássegység, mely egy államra nézve a legnagyobb szerencse, nem képezheti azt a belső összeköttetést vallás- és alkotmány között, mely a nemzeti erőket legtovább képes teljes egységben fenntartani, akkor legalább a vallási egyenjogúságból eredő szeretet és béke biztosítsa e kapcsot.“ (Napló IV. 165. 1.)

mán oly egyenjogú faktorokat képeztek, hogy ehhez az egyenlő arányhoz már protestáns érdekből sem akarna hozzájárulni.

Ezzel szemben pedig minden más arányosítás és változtatás még továbbmenő arányosításnak a szükségét vonná maga után s megbolygatná az összes felekezetek részvételét. Ezért nem járulhat tehát hozzá sem a katolikusok, sem a protestánsok részvételének a kiegészítéséhez, de elfogadja e téren a Junktím gondolatát, azon határozott szándékának adva kifejezést, hogy ha a törvényjavaslat bármely stádiumában is felemelkedne a katolikusok száma, ugy követelni fogja a protestáns egyházak részvételének a kiegészítését is, viszont ha a protestáns egyházak részvétele nyerne kiegészítést, felemelendőnek tartja azonnal a katolikusok számát is.³³⁾

A 4. §. rendelkezéseit ilyképpen a képviselőház a javaslat eredeti szövegében fogadta el s csupán az események történeti teljességének a megvilágítása teszi szükségessé, hogy arra is rámutassunk, hogy a főrendiház, amely előtt Vay Miklós koronaőr és Prónay Dezső báró nyújtottak be határozati javaslatot a protestánsok részvételének a kiegészítésére,³⁴⁾ e javaslatot elvetette, ezzel szemben azonban két címzetes püspököt visszatartott a főrendiházban és az izraeliták képviselőjének elvi szempontból nem adott helyet.

A főrendiház választát a képviselőház ismét hosszadalmas vitákban tárgyalta le és fogadta el végül. Ezeknek a vitáknak a során Szilágyi Dezső tért ki még részletesebben e kérdésre és szemrehányást téve a miniszterelnöknek, hogy még a junktímról vonatkozó álláspontját is elejtette, — mert amíg két címzetes püspök bentmaradt, a protestánsok részvétele nem nyert kiegészítést, — a rendi szűkkeblőség vádját emelte fel a kormány részéről oly nagy diadalal ünnepelt eredményekkel szemben.³⁵⁾

³³⁾ Napló IV. 378—79. 1.

³⁴⁾ 1885 márc. 26-án.

³⁵⁾ Napló IV. 344. 1. 1885. ápr. 17-én..

3. A részvétel kérdése a felsőházi javaslat kapcsán

I. Felsőházi tervezetek. — II. Az 1925. évi javaslat és indokolása. Az 5. §. — III. Az ev. egyetemes egyház tiltakozó felterjesztése. — IV. A nemzetgyűlési tárgyalás. A vallási előkelőségek érdemessége. A közjogi álláspont. A Junktim kérdése közjogi alapon és a számarányok alapján. Bethlen István gróf álláspontja. — V. Az ev. egyetemes egyház álláspontja a nemzetgyűlés által elfogadott javaslattal szemben.

I. A felsőházi törvény első tervezete 1922-ben látott napvilágot. E javaslatot akkoriban a kormány, az ág. hitv. ev. egyházat érintő intézkedésekre vonatkozó esetleges észrevételek megtétele végett, az ev. egyetemes egyháznak is megküldötte. Az ev. egyház e javaslatot megnyugvással vette tudomásul, mert az a felsőházban való képviselőt tekintetében, ha nem is jelentett haladást az 1848. XX. t.-c.-ben lefektetett egyenjogúsítás felé, érintetlenül hagyta az 1885. évi VII. t. c.-ben az egyenjogúsítás részleges végrehajtásaképen az ev. egyház részére a múltban biztosított jogokat.³⁶⁾

1925 elején a vallás- és közoktatásügyi miniszter e törvényjavaslattal kapcsolatban, amidőn annak a nemzetgyűlés elé való terjesztése már küszöbön állott, adatokat kért be az ev. egyháztól. Az ennek folytán tett felterjesztésében az ev. egyetemes egyház pedig azt a kérelmet terjesztette elő, hogy az egyház minden püspöke és egyetemes felügyelőjén kívül minden egyházkerületi felügyelője is helyet nyerjen a felsőházban.³⁷⁾ A felpanaszolt sérelem várt orvoslása helyett azonban az 1926. évi március hó 6. napján a nemzetgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat³⁸⁾ az 1885. évi VII. t. c. alapján a főrendiházban helyet foglalt ev. püspökök és egyházkerületi felügyelők közül egyet-egyét a felsőház tagjai sorából kihagyott.

II. A törvényjavaslat általános indokolása erre vonatkozólag az országnak a trianoni békeszerződés következtében bekövetkezett megcsönkítésére, a felsőház tagjai számának az ország megcsönkí-

³⁶⁾ Az ág. hitv. ev. egyetemes egyház levéltára. 285/926.

³⁷⁾ L. u. o.

³⁸⁾ A nemzetgyűlés irományai. 751. sz. ü. 1.

tott területével, népességével és a képviselőház tagjai számával való szükségszerű aránybahozatalára utal s emiatt látja szükségesnek, „hogy a főrendiházban eddig arányosan résztvevő méltóságoknak, így különösen a különféle bevett egyházak képviselőinek száma az illető egyházakhoz tartozó lakosság megmaradó lélekszámával lehetőleg arányban maradjon“.³⁹⁾

A törvényjavaslat 4. §-ának B) pontjához szóló részletes indokolás első része azonban, amidőn indokolást keres arra vonatkozólag, hogy a különböző vallásfelekezetek részvételét miért kívánja fenntartani, oly elvi kijelentéseket tesz ezzel szemben, amelyek a vallásfelekezetek részvételének a fenntartására mindenesetre indokul szolgálhatnak, de vetőt kiáltanak már önmagukban is, bármely történeti egyház képviselőjének a megcsonkítása ellen.

Rámutat mindenekelőtt arra, hogy a jelentékenyebb európai államok legnagyobb része mellözi a vallásfelekezetek képviselőjét, de leginkább azért, mert az általánosan elterjedt szenátusi rendszerrel összeférhetetlen. De mivel a javaslatnak az a célja, hogy megtartsa a főrendiház értékes elemeit, az egyháznagyok csoportját nem mellőzheti.

„Ezek nem születés, vagy öröklött vagyon alapján jutottak be a törvényhozásba,“ — állapítja meg — „hanem mint egyházaiknak tehetség által különösen kiváló, kiválasztott vezetői, kik a törvényhozáshoz szükséges képességekkel magas méltóságukból folyólag és megszerzett tekintélyüknél fogva különösképen rendelkeznek.“^{TM)}

Megállapítja továbbá, hogy mindaz, amit az 1884. évi törvényjavaslat a vallásfelekezetek részvételének az indokolására vonatkozólag felhoz, még ma is változatlanul helyes és érvényes⁴¹⁾ és mar-

³⁹⁾ Melléklet a 751. sz. ngy-i irománvhoz 3. 1.

⁴⁰⁾ U. o. 10. 1.

⁴¹⁾ »Állam és egyház nincsenek nálunk úgy elkülönítve, mint néhány más államokban, nálunk ezek kölcsönös egymáshatása az élet majdnem összes mozzanataiban nyilvánul és meggyőződésem szerint ezen kölcsönös egymáshatás, kellő korlátok között, nem csak nem káros, de mindenkinek csak előnyére válik és talán nem csalódom, hogy ez az egyik főoka annak, hogy az állam és egyház, mint idegenek vagy éppen mint ellenségek sohasem sohasem állottak és ma Sem állanak szemben egymással. Kétségtelen jó hatással kell hogy ez legyen a különböző felekezetek közötti viszonyra is, mert azok, kik a közös haza szolgálatában érintkeznek, megtanulják egymást becsülni, méltányolni s nem állhatnak egymással oly élesen szemben a tisztán egyházi téren sem, mint tennék, ha csak ezen találkozhatnának egymással.“ (U. o. 10- 11. és az 1884—87. orszgy. irományai I. 135. 1.)

káns szavakban fekteti le a történeti előjogok még ma is élő, eleven erejét:

„A keresztény egyházak Magyarországon mindég fontos államalkotó tényezők voltak s amikor az új felsőházat a magyar társadalom összes számottevő elemeinek a bevonásával akarjuk újjászervezni, *lehetetlen figyelmen kívül hagyni épp ezen egyházak kiválasztott fejeit és lehetetlen megszüntetni azok történeti előjogait, mikor ezek a történeti előjogok a magyar társadalomban még mindég számottevő tekintélyt, komoly értéket képviselnek.*“⁴⁻²⁾ A javaslat, tehát ezeknek az alapján arra az elvi álláspontra jut, hogy az állam és a keresztény egyházak közötti, erkölcsi értéket képviselő kapcsolatot, az állam újjáépítése érdekében, nem megszorítani, hanem fejleszteni kell.

Eddig tart a javaslat indokolásában az elvi megállapítások sora s ezután következik a gyakorlati megoldás indokolása.

A főrendiházban 57 egyháznagy foglalt helyet s ez a szám természetesen fenn nem tartható), nem csak azért, mert nem volna összhangban, a megcsonkított ország területével s lakosainak a számával, valamint a képviselőház tagjainak a számával, hanem azért sem, mert a főrendiházban tagsági jogosultsággal bírt egyháznagyok legnagyobb része a felsőházban a megcsonkítás folytán nem jelenhetne meg.

A régi és a megváltozott helyzet tehát, egymással szembeállítva, következő: Az 57 egyháznagy között a róm. kath. egyház 26 taggal volt képviselve, kik közül kiesne 15⁴³⁾ és a felsőházban maradna 11.⁴⁴⁾ A gör. kath. egyház 8 tagja közül kiesik 7⁴⁵⁾ és benmarad.^{46:.)} A gör. kel. egyház 10 tagja közül pedig kiesik 9⁴⁷⁾

⁴²⁾ Melléklet a 751. sz. nemzetgyűlési irományhoz 11. 1.

⁴³⁾ A zágrábi érsek, a boszniai, rozsnói, nagyváradi, zengi, erdélyi, beszercebányai, nyitrai, kassai, szatmári és szepesi megyéspüspökök, a két címzetes püspök, a jászéi prépost és az anrániai perjel.

⁴⁴⁾ A hercegprímás, az egri és kalocsai érsekek, a szombathelyi, veszprémi és székesfehérvári, győri, pécsi, váci és csanádi megyéspüspökök és a pannonhalmi főapát.

⁴⁵⁾ A gyulafehérvári érsek, a nagyváradi, lugosi, szamosújvári, eperjesi, munkácsi és körösi püspökök.

⁴⁶⁾ A hajdudorogi püspök

⁴⁷⁾) A gör. kel. szerb patriarcha, a román metropolita, az aradi, a temesvári, verseci, karánsebesi, pakráci, károlyvárosi és bácsi püspökök.

⁴⁸⁾ A budai püspök.

és benmarad 1.⁴⁸⁾ A három protestáns egyház a főrendiházban 13 taggal volt képviselve s ezek közül a megcsonkítás csak a jogosult unitárius egyházi főtisztviselő⁴⁹⁾ megjelenését teszi lehetetlenné.

A javaslat e tények alapján és összevetve azokat a csonka ország felekezeti megoszlásával,⁵⁰⁾ jut arra a következtetésre, hogy a vallásfelekezeteknek ekképen megcsonkult főrendiházi képviselője a felsőházban kétirányú reformra szorul. Az első a róm. kath. egyház-nagyok számában beállott jelentékeny csökkenést volna hivatva aránylagos kiegészítés, azaz 7 újabb tag jogosultsága által kiegyenlíteni,⁵¹⁾ a másik reform pedig az ág. hitv. ev. egyház képviselőjének két egyházi főtisztviselő kihagyása által való mérsékelt csökkentése volna.

A magyar unitárius egyház képviselőjére vonatkozólag a javaslat, — tekintettel arra, hogy az egyháznak a csonka ország területén ma már egységes és önálló szervezete van, — az egyház történeti jogát a hivatalban idősb püspöki vikárius, vagy körülfelügyelő gondnok bevonásával kívánja átmenetileg biztosítani. Az izraeliták képviselőjét pedig — ugyanazon indokolással, amellyel az 1885. évi reform kapcsán a főrendiház, mert egységes, országos szervezettel nem rendelkezik, kihagyta, — az eddigi gyakorlatnak megfelelően, az államfői kinevezés körében leendő figyelembevételbe utalja.

Szorosan a vallásfelekezetek képviselőjének a kérdéséhez tartozik végül a javaslat 5. §-ának rendelkezése, mely szerint, ha területvisszakapcsolás esetében oly polgári vagy egyházi hivatal vagy méltóság kerülne vissza és éledne fel, amely eddig főrendiházi tagságra jogosított, a javaslat szerint azonban ezidőszertig felsőházi tagságot nem nyújtana, az ilyen hivatal, vagy méltóság viselője, újabb törvényhozási intézkedés nélkül is, automaticæ tagjává válik a felsőháznak. *„Ezt az álláspontot igazolja az, — szól a javaslat indokolása — „hogy a javaslat nem kívánja azoknak a méltóságoknak és hivataloknak a körét szükség nélkül csorbítani, ame-*

⁴⁹⁾ A hivatalban idősb püspök vagy főgondnok.

⁵⁰⁾ Az 1920. évi népszámlálás adatai alapján: róni. kath. 63.9%, gör. kath. 2.2%, református 21%, ág. hitv. ev. 6.2%, unitárius 0.1%, gör. kel. 0.6%, és izr. 5.9%.

⁵¹⁾ A zirci apát, a hazai két premontrei rend és a kegyes tanítórend főnökei és a székesfőkáptalanok nagyprépostjai.

lyek eddig főrendiházi tagságra alapul szolgáltak s amelyek az új felsőház tekintélyének is az emelésére szolgálhatnak.“⁵²⁾

III. A nemzetgyűlés elé terjesztett felsőházi javaslat, amelynek az egyháznagyok részvételére vonatkozó rendelkezéseit és indokolását a fentiekben ismertettük, ilyen formájában a magyarhoni ev. egyetemes egyházban, mely az egyházat ily súlyosan érintő változtatásról csak a napi sajtóból értesült, mély megdöbbenést váltott ki s az egyház egyetemes felügyelője már néhány nappal a bemutatás után⁵³⁾ felterjesztéssel fordult a miniszterelnökhöz és a status quo fenntartását kérte.

E felterjesztés különösen azt domborítja ki, hogy az a javaslat, amely az átreformálásnál általánosságban a történeti jogfolytonosság elvének az érvényesítésére törekszik, amely a hivatal vagy méltóság eddig fennállott jogcímeit mindenütt érintetlenül hagyja, — mert hiszen azok, kik az általuk viselt hivatal, vagy méltóság alapján tagjai voltak a főrendiháznak, *mindannyian* tagjaivá válnak a felsőháznak is s az 5. § értelmében *csak* azoknak a felsőházi tagsága, akik e jogukat a megcsonkítás folytán esetleg csak ideiglenesen nem gyakorolhatják — és az a javaslat, amely e jogcímen még újabb jogokat is ad,⁵⁴⁾ csak egyetlen kivételt tesz: „Kihagyja a felsőházból az ev. egyház egyik olyan püspökét és kerületi felügyelőjét, akik tagjai voltak e méltóságuk és hivataluk alapján a főrendiháznak és akik jelenleg is ugyanezen méltóságot ugyanezen jogkörrel, legfeljebb kisebb létszámú hivek fölött töltik be. *Minden Magyarországhoz visszakérülő görög keleti román vagy szerb püspök ipso facto és külön törvény nélkül a törvényjavaslat rendelkezése erejénél fogva tagja lesz a felsőháznak, ha még oly csonka egyházmegyével kerül is vissza, de feltétlenül és minden időkre kimarad a felsőházból a főrendiházban helyet foglalt harmadik ev. püspök és második egyházkerületi felügyelő.*“

Tiltakozik továbbá a felterjesztés az ellen, hogy az a körülmény, hogy Trianon következtében az ev. egyház szenvedett majd-

⁵²⁾ Melléklet a 751. sz. nemzetgyűlési irományhoz. 12. 1.

⁵³⁾ 1925. évi márc. hó 17-én.

⁵⁴⁾ A világiak sorában: a koronaügyész, a magyar kir. honvédség főparancsnoka és a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Az egyháziak sorában: a zirci apát, a hazai két premontrei rend és a kegyes tanítórend főnökei és a székesfőkapitánok nagyprépostjai, később pedig a biz. javaslat értelmében az izraeliták két képviselője.

nem a legtöbbet, ily kivételes mostoha elbánásra okul szolgálhasson s hogy a hívek létszámának az apadása egyedül az ev. egyházzal szemben mérlegeltessek.⁵⁵⁾

Felemlíti továbbá, hogy az egyházkerületek megcsonkulása sem szolgálhat a tervbevett rendelkezés jogos indokául, mert a *róm. kath. egyház kebelében is vannak ilyen csonka egyházmegyék*⁵⁶⁾ és leszögezi végül, hogy *az egyházi méltóságok felsőházi tagságának* más felekezetek egyházi méltóságainál sem a joghatóságuk alá tartozó hívek létszáma *az alapja*, hanem *maga az egyházi méltóság és az a kulturális és nemzeti erő és érték, amelyet e méltóságok és azon egyházak egyeteme képviselnek, amelyeknek dignitáriusai.*

E felterjesztés, amely különösen elvi szempontból mutatta ki az ev. egyházat ért sérelmet és vallásfelekezet képviselőjének különösen a többi vallásfelekezet képviselőjének az 5. §. rendelkezéseivel kapcsolatban való megítélése mellett hívta fel a figyelmet a javaslat kirívó állásfoglalására, pozitív eredménnyel nem járt, mert a javaslatnak az egyházak képviselőjére vonatkozó része a bizottsági tárgyalások folyamán is mindössze annyi változtatást szenvedett, hogy a bizottság e kategóriában két taggal az izraelitáknak is helyet óhajtott adni.

IV. A felsőházi szöveg javaslatot a nemzetgyűlés 1925. október hó 20-án vette tárgyalás alá. A vallásfelekezetek képviselője már az általános tárgyalás során is élénk vitatkozás tárgyát képezte.

Az előadó⁵⁷⁾ Hegyemegi-Kiss Pál munkájára utalt, ki a vallási előkelőségeket az egyháznak államfentartó szerepénél fogva és a közoktatásügy terén kifejtett egyházi munkásság elismeréseként kívánja a felsőházban szerepeltetni. A javaslat álláspontja azonban erős támadásokban is részesült és több felszólaló a vallásfelekezetek felsőházi képviselője ellen foglalt állást.⁵⁸⁾ A javaslat elvi álláspont-

⁵⁵⁾ „Mert míg egyrésztől ugyanez a sors érte a többi egyházat is, sőt vannak egyházak melyek viszonylag is sokkal jelentékenyebb apadást szenvedtek (pl. az unitárius, gör. kath., gör. kel.) mégis minden egyháznak a magyar főrendiházban helyet foglalt mindazon méltóságai, kik Csonka-Magyarországon vannak, tagjai maradnak a felsőháznak, a Csonka-Magyarország határain kívül levőknek pedig akadályoztatásuk megszűnése esetére biztosított minden további törvényintézkedés nélkül ugyanez a jog.”

⁵⁶⁾ A róm. kath. csanádi és esztergomi és a gör. kath. hajdudorogi egyházmegyék.

⁵⁷⁾ Illés József.

⁵⁸⁾ Horváth Zoltán nem látja demokratikusnak a javaslatot az egyházak Képviselője miatt. — Az egyházak munkálják a lelkieket és tartózkodjanak

jának a védelmezői viszont azzal érveltek, hogy az egyházi méltóság vagy hivatal viselői már csak azért is érdemesek a felsőházban való részvételre, mert a nemzeti élet bizonyos területeire irányulólag hatnak, a nemzeti élet körülményeiről tisztultabb felfogással rendelkeznek s kiválasztásuk nem pillanatnyi sikeren, hanem egy munkás élet nehéz és értékes küzdelmein alapul és az egyházak által ^ηά· a múltban is kifejtett hatalmas kulturális tevékenységre s arra utaltak, hogy az egyházak, — amelyek iskolákat tartanak fenn. a tanításnak még ma is nagy részét látják el s ekként állami feladatokat is betöltenek, — mindenképen joggal bírnak már ezen az alapon is arra, hogy a felsőházban meghallgattassanak.⁶⁰⁾

Az evangélikus egyházat ért sérelem körül is nagy vita indult meg. Kaas Albert báró már az általános tárgyalás során is reparációt kért, a részletes tárgyalásnál pedig konkrét javaslatot tett a status quo fenntartása iránt.

Álláspontja kikapcsolta a kérdést a felekezeti kérdések köréből és elvi, közjogi alapra helyezte. A javaslat szerinte, a felsőház súlyának és dignitásának a megóvása érdekében helyesen teszi, ha Trianon vészes következményeit paralizálni óhajtja. De amidőn e történeti előjogok fenntartásáért a legnagyobb egyháznál az előállott hiány orvoslásaképpen új tekintélyeket hoz be, s amidőn a többiekénél érintetlenül a status quot tartja fenn, elvi álláspontjáváik jön ellentétbe, ha az ev. egyház képviselőt két taggal redu-

a politikától. Fábán Bélával egyetértőleg, részint a kath. hierarchia, részint a protestáns egyházak állami támogatása kapcsán a papok függő helyzetére utal, mely független szereplésüknek útjában áll. (Nemzetgyűlési értesítő a ngy. 587. üléséről 10. 1.) Drózy Győző szerint a felső házban túltengőnek a papi méltóságok, mert a papság a javaslat szerint a felsőház egy heted részét alkotná. Demokratikus belátás, szerinte, nem várható tőlük, mert nem az alsó papság, hanem a nagyvagyonu egyházi férfiak jutnak benne szóhoz. (Ngy. é. a ngy. 589. üléséről 54. 1.) Györky Imre szerint nincs semmi szükség arra, hogy az egyháziak a felsőházban szerepet kapjanak, mert az egyház képviselve van már az alsóházban is. A II. nemzetgyűlésen is 13 pap képviselő vesz részt s e számmal számáruyuknak megfelelően bőségesen képviselik azt az osztályt s foglalkozási ágat, amelyhez tartoznak. (Ngy. é. ngy. 591. üléséről 115. 1.) Nagy Vince az egyházi személyeknek a politikába való avatkozását károsnak tartja úgy az egyházak tekintélyére és érdekeire, mint az egyetemes magyar politikai érdekekre. A főpapok politikai szereplése pedig, tekintettel a keresztény felekezetek közötti kontróverziákra, szerinte még károsabb. (Ngy. é. ngy. 592. üléséről 147. 1.)

⁵⁹⁾ L. Mokcsay Zoltán felszólalását. Nemzetgyűlési értesítő a ngy. 583. üléséről 354. 1.

⁶⁰⁾ L. Pesthy Pál igazságügyminiszter felszólalását. Nemzetgyűlési értesítő a ngy. 595. üléséről 237. 1.

kálja. Nem azt kéri, hogy adassék az ev. egyháznak valami, hanem hogy ne vétessék el egy régi történelmi jog és ne tétessék itt egyáltalán kérdéssé az egyházak képviselője. Ez tehát szerinte nem felekezeti kérdés. „*Ez nem a katolikusok és non a protestánsok kérdése, ez egy közjogi kérdés. Először is, hogy ne számítoljunk le egy esetben se, ne liquidáljunk, ne eskomptáljuk Trianont egy magyar közület kárára, másodszer pedig ne bántsuk azt a történelmi jogot, amely felé akarunk haladni az egész javaslatban.*“⁶¹⁾

Ez az elvi álláspont, — amennyiben a felszólalások e tárgyra kitértek, — általános helyesléssel találkozott. Mig azonban egyesek fenntartás nélkül csatlakoztak hozzá,⁶²⁾ annak az érvnek súlya alatt vagy kidomborítása mellett, hogy *a trianoni országrablás jogfosztó tényezőnek* el nem ismerhető, addig a felszólalók nagyrésze az evangélikusok status quo-jának fenntartását *junktimba* kívánta hozni a római katolikusok részvételének a kiegészítésével.

A Junktim gondolata eleinte jogi *azaz közjogi alapem* jut felszínre olyképen, hogy ha az evangélikusok nem számarányuknak megfelelően, hanem a 85-ös jogfolytonosság alapján nyernek képviselőt, úgy az integritás alapján és az egyenlő elbánás elve szerint nem liquidálhatók azon róm. kath. egyházmegyék sem, melyeknek a csonka országban is vannak részei és püspöki jurisdikciót gyakorló funkcionáriusai.⁶³⁾

A közjogi alapon felvetett jimktim kérdése azonban, — mivel

⁶¹⁾ Nemzetgyűlési értesítő a nagy. 586. üléséről 424—25. 1.

⁶²⁾ Különösen Mokcsay Zoltán és Erödi-Harrach Tihamér. Az evangélikusok sérelmét legelőször Farkas Tibor emítette fel, megjegyezvén, hogy az ev. egyház részéről felmerült ama nagyon hangos kívánságot, hogy a status quo fenmaradjon, némileg meg tudja érteni. Ezzel szemben azonban utal az egyházi képviselők nagy számára s arra, hogy a kath. egyházat létszámánál fogva megillető arányt nem tartották be. Aggályosnak tartja azonban az egyházi méltóság jogaimét egyáltalán, mert így lehetővé fog válni, hogy a magyar törvényhozáson kívül álló tényezőtől (a római pápától) származó kinevezés jogosítson a felsőházi tagságra. (Nemzetgyűlési értesítő a nagy. 582. üléséről 321. 1.). Mokesay nem osztja Farkas aggályait mert a magyar állam törvényei a róm. kath. magyar egyházat is feltétel nélkül kötelezik. (Ngyi értesítő a nagy. 583. üléséről 354. L).

⁶³⁾ Ezt az álláspontot Wolf Károly „képviseli, aki különöse kiemeli és helyesli az 5. i[^]-ban lefektetett törhetetlen akaratot és a jövőbe vetett bizalmat és e jog alapján a tünini felszentelt püspök besorolását már is aktuálisnak látja. Az 5. §. jelentősége felszólalásában frappáns megvilágítást nyer: „Ebben a szakaszban van a törhetetlen akarat lefektetve, hogy igenis bizunk ezeréves igazságunk diadalában és bizunk abban, hogy az igazi jog a formai joggal szemben valamikor érvényesülni fog... Ez a szakasz köti össze megint a régi főrendiházat az új felsőházzal; ez az elfojtott remények paragrafusáa.“

gyakorlati eredményekre nem vezethetett, — a részletes vita során összeomlik. Nyilvánvaló lesz ugyanis, hogy e megoldás elé éppen közjogi szempontból akadályok gördülnek, mivel a csonka egyházmegyék vikáriusai, kik idegen állampolgáraktól nyerik bármikor visszavonható megbízásukat, a magyar felsőház tagjai nem lehetnek.⁶⁴⁾

A Junktím gondolata azonban, bár a jogalap ki is siklott alóla, tovább él és új, azaz a régi 1885-ös alapra helyezkedik. A kapcsolatot az ev. status quo és a róm. katolikusok részvételének a kiegészítése között a Junktím álláspontja most már nem közjogi alapon, hanem a *róm. katolikusok számarányának az érvényrejtésével* kívánja megoldani.

A Junktím eként módosult álláspontja hálátlanságot lát a javaslatban a kath. egyházzal szemben s képviseltetésének az arányosítását kívánja.⁶⁵⁾ Nem más felekezet kárára azonban, mert minden jogos igényt elismer, hanem a katolikus képviselő kiegészítése útján. A konkrét módosítványok a róm. hath. egyháznagyok sorát a tinini felszentelt püspökkel, a Jézus-társaság főnökével⁶⁶⁾ és a Marianus Ferenerendrőről és a Kapisztrán Szent Ferencről nevezett rend magyar főnökeivel kívánják kiegészíteni.⁶⁷⁾

Eme újabb Junktím kapcsán felhozott számarányokkal⁶⁸⁾ szemben az elvi álláspontot újra Kaas Albert báró juttatta kifejezésre s arra figyelmeztet, hogy a számarányok folytonos hangoztatása ferde következtetésekre adhat alkalmat s hogy *az egyházak etikai működése számarányokban különben sem fejezhető ki.* „Az egyhá-

⁶⁴⁾ Petrovác Gyula mutat rá. (Ngy. értesítő a ngy. 59h\ üléséről 254. 1.)

⁶⁵⁾ Petrovác Gyula azzal érvel, hogy a r. katolikusok képviselője a felsőházban „eltekintve a gör. keleti egyháztól“ 72%-ról 15%-al 57%-ra csökkent. Az arányszámok ekkénti beállítása azonban módszertanilag téves. A tévedés onnan ered, hogy Petrovác a „gör. keleti egyházaktól eltekintve“ állítja fel az arányt s így természetesen nagymértékben, de a tényleges viszonyokat teljesen irreális alapon feltüntetve, öregbíti a katolikusok arányszámát. De téves eredményre vezethet az is, ha a latin és görög szertartású katolikusok képviselője egységesen bíráltatik el, mert a gör. katolikusok a régi főrendi házban is számarányukon felül nyertek képviselőt. A helyes arányszám ezzel szemben az, hogy a róm. kath. egyház képviselője 45.6%-ról a felsőházban a javaslat szerint 8.9%-al 54.5%-ra emelkedett fel. (Nemzetgyűlési értesítő a ngy. 596. üléséről 253—54. 1.)

⁶⁶⁾ Az előbbi Wolff Károly, az utóbbi Petrovác Gyula hozta javaslatba.

⁶⁷⁾ Haller István javaslata.

⁶⁸⁾ Sándor Pál az izraeliták 473.000-nyi lélekszámát említi fel az evangélikusok 497.000 lélekszámával szemben s szerinte az izraelitákat ennek megfelelően majdnem ugyanolyan képviselőt illetné meg, mint az evangélikusokat.

zak versenye nem állhat másból, mint vállvetett küzdelemből a közös keresztyén ideálért és a nemzeti gondolatért. Szerenesés gondolatnak tartja, hogy a javaslat reparálni akarta mindegyik egyháznál, — *egy kivételével*, — a veszteségeket s helyes, hogy a róm. kath. egyházzal minden jurisdictionnal rendelkező egyháznagya a felsőház tagja legyen. *Amidőn azonban ezzel szemben a protestáns egyházak nem állították fel ugyanezen követelést, csak azt, hogy a történeti jogok respektáltassanak, e relációban arányszámokról beszélni nem lehet.* „Más adni valami szuperpluszt és más valami régi jogot elvenni. Ez sebeket szakít fel és nem munkálja azt az egyetértést, amely előttem ideálként lebeg.“⁶⁹⁾

Az evangélikus főtisztviselők részvételének a kérdésénél junktimként s mintegy a tárgyalás tenorjaként is, a róm. katolikusok részvételének a kiegészítése és az arányosítás küzdött a közjogi állásponttal, *az evangélikusok kívánságának a jogosságát és méltányosságát azonban egy hang sem vitatta.*⁷⁰⁾

Annál nagyobb meglepetést keltett Bethlen István gróf miniszterelnök felszólalása a vita bezárása után. A miniszterelnök kijelentette, hogy a javaslat, akkor, amidőn az egyházak képviselőit 33 felsőházi tagban állapította meg, már is elérkezett ahhoz a maximumhoz, amelyen felül az egyházaknak a felsőházban való szereplése már nem kívánatos. Nem mehet tehát tovább a róm. kath. egyház képviselőinek a kiegészítésében sem, mert ha itt tovább menne, úgy máshelyt is tovább kellene mennie s ekkor a felsőházi egyházi tagok oly számához jutna el, amely agyonnyomná a többi kategóriákat.

Az ev. egyház sérelmére vonatkozólag pedig a miniszterelnök a következő nyilatkozatot tette: „Kifogás alá esett a B) 3. pont azon rendelkezése, hogy az ág. hitv. ev. egyháznak, nem úgy mint eddig, három főgondnoka⁷¹⁾ és három püspöke, hanem két fő-

⁶⁹⁾ „Ezért tisztelettel kérem“ — fejezte be Kass Albert báró a felszólalását, — „hogy a 4. §. B) pontjában annál az egyedüli egyháznál, amely kevesebb joggal ruháztatik fel, mint amilyen joggal bírt a régi főrendiházban, amikor adatik több vagy kevesebb, de mégis valami új jog, vagy reparálatik a trianoni veszteség más egyháznaknál, ne tétessék kivétel. Adassék vissza ennek az egyháznak ugyanaz a joga, mint amelyet a régi főrendiházban élvezett.“ (Nemzetgyűlési értesítő a ny. 596. üléséről 256—57. l.)

⁷⁰⁾ Az ev. status quo kérdésére nem tért ki se az előadó, se az igazságügy-miniszter.

⁷¹⁾ A miniszterelnök felügyelő helyett főgondnokot említett.

gondnoka és két püspöke nyerjen hivatalból tagságot a felsőházban. Nem tudom melyik képviselőtársam már rámutatott arra, hogy a lutheránus egyház számaránya Magyarországon annyira csökkent, hogy még ez a képviselet is lényegesen nagyobb, mint amennyi számarányának megfelelne. Azt hiszem Sándor Pál képviselőtársam volt szíves erre rámutatni. Ennek ellenére történelmi jogoknak és a szerzett jogoknak ezen a bizonyos számarányon túlmenő honorálásával hoztuk javaslatba, hogy az ev. egyház két világi és két egyházi képviselője ezentúl is felsőházi tagsággal bírjon. De ezen már igazán nem lehet túlmenni, annyival kevésbbé, mert annélkül, hogy kritikát kívánnék gyakorolni a lutheránus egyház szervezeti beosztása felett, még is meg kell jegyezmem, hogy annak a nagyszámú egyházmegyének⁷²⁾ a fentartása, amely a lutheránus egyházban ma megvan Magyarországon, talán az egyház érdekeinek sem felel meg teljes mértékben.⁷³⁾

A kérdés sorsa a miniszterelnök felszólalásával meg volt pecsételve s a nemzetgyűlés az ev. egyház felsőházi képviseletét Kaas Albert báró indítványával szemben, a javaslat értelmében fogadta el.⁷⁴⁾

V. Az ev. egyet, egyház évi rendes egyet, közgyűlését 1926 november hó 11-én, épp a felsőházzal szembeni törvényjavaslat befejezésével egyidejűleg tartotta meg s azon *Radvánszky* Albert báró egyetemes felügyelő elnöki megnyitójában a következő higgadt, megfontolt, de súlyos szavakban rögzítette le az ev. egyház hivatalos álláspontját a javaslattal szemben:

„Azon erő és erkölcsi érték tudatában, amelyet Egyházunk az államra nézve jelent, sajnálattal kell kifejezésre juttatnom azt az érzékeny csalódást, amely Egyetemes Egyházunkat a felsőházi javaslatnak a Nemzetgyűlés által a közeli órában megszavazott azon határozatával érte, hogy egyházunk részére a főrendiházban birt 6 hellyel szemben csak 4 helyet biztosít. A megszavazott törvényjavaslatnak ezen intézkedése sajnálatos visszafejlődést jelent Egyházunknak a főrendiházi törvénnyel biztosított volt jogállományában. A csalódás annál érzékenyebben érinti Egyhá-

⁷²⁾ A miniszterelnök itt valószínűleg az egyházkerületekre gondolt, mert a felsőházi tagság szempontjából az egyházmegyei beosztás irreveláns.

⁷³⁾ Nemzetgyűlési értesítő a ny. 596. üléséről 268—64. 1.

⁷⁴⁾ A 4. §. részletes tárgyalása és elfogadása a nemzetgyűlés 596. ülésén, 1926 november hó 9-én történt.

zunkat, mert a javaslatnak nyilvánosságra történt hozatala óta eltelt elég hosszú idő alatt minden kedvező eredményre reményt joggal nyújtó ajkaimat felhasználtunk Egyházunk vezető férfiai-val arra, hogy Egyházunk e téren fenálló jogállományát biztosítsuk.. *A törvényjavaslatnak immár kétségtelenül törvényerőre emelkedő határozatái előtt a törvénynek kijáró köteles tisztelettel bár, de mm a lélek derűs megnyugvásával meg kell hajolnunk.*⁷⁵⁾

Az elnöki megnyitó kapcsán megindult vita során az egy. egyházi közgyűlésen e kérdésben még több felszólalás is történt,⁷⁶⁾ amelyek lényegileg abban az elnöki enunciációban nyertek kifejezést, hogy az egy. egyházi közgyűlés felhívja az egyház vezetőségét, hogy a sérelem orvoslása iránt illetékes helyen és kellő időben minden lehető kövessen el.

IV. Az evangélikus kívánság jogszerűsége

1. Az 1848: XX. — 1885: VII. és — 1926: XXII. — II. A részvétel jogalapja nem az érdekképviselet, hanem maga a tekintélyt és súlyt jelentő méltóság vagy hivatal. — III. Az ev. kérdés, mint közjogi kérdés a jogkiterjesztéssel és az 5. §-al kapcsolatban. — IV. A célszerűségi szempontok és a Junktim a közjogi állásponttal szemben.

Bemutattuk tehát, bár csak nagy vonásokban, a kérdés történeti hátterét s felsorakoztattuk úgy az 1885. évi reformmal kapcsolatos eszméket, elveket, nézeteket és eseményeket, mind a felső-

⁷⁵⁾ Az ág. hitv. ev. egyet, egyház 1926. évi közgyűlésének jegyzőkönyvéből.

⁷⁶⁾ Duszik Lajos, miskolci ev. lelkész az 1848. XX. t.-c-ben lefektetett tökéletes jogegyenlőség és viszonyosság gyakorlati végrehajtása iránt kívánta e kérdésre vonatkozólag az illetékes tényezőket megkeresni. Farkas Győző, debreceni ev. lelkész pedig erőteljesebb evangélikus egyházpolitikát sürgetett s mélyebb és erősebb evangélikus öntudatot, amely sajnos a felsőházi törvény tárgyalásánál szerinte teljesen hiányzott. Csak három ember mert a nemzetgyűlésen az ev. egyház álláspontja mellett határozott állást foglalni, holott o kérdés még pártkérdéssé sem volt téve. Az egyház világi politikus férfiaknak tartózkodó viselkedése az egyház híveiben nagy fájdalmat keltett s a múlt kötelességüké teszi, hogy az evangélikusok közéleti megnyilatkozása öntudatosabb és erőteljesebb legyen.

házi vitának s az akkörüli lejátszódott eseményeknek a rövid hisztorikumát.

A jogkérdés és az elvi szempontok tisztán állhatnak előttünk. A törvények, a javaslatok és indokolásaik, valamint a képviselőházi és a nemzetgyűlési tárgyalások anyaga — még ha külön-külön esetleg kételyeket is ébreszthettek, — együttesen már megfelelő támpontokat szolgáltatnak arra, hogy a jogszerűség szempontjából és elvi alapon való megállapításainkat lerögzíthessük.

Kétségtelen ugyanis legelső sorban az, hogy az 1885. évi reform kapcsán *az 1848. évi XX. t. c. 2. §-a teljes és „tökéletes“ végrehajtást nem nyert, azaz a protestáns egyházak főtisztviselőinek a részvétele a főrendiházban, — a jogegyenlőség és e jogcím elvével ellentétben ugyan, de a politikai helyzet folytán adódott bizonyos mértékű megalkuvás következtében, — csak megcsonkult alakban nyert megvalósulást.*

A protestánsok azonban e megalkuvást, úgy akkoriban, mint azóta is, csak *ideiglenesnek* tekintették s élt bennük mindenkor a tudat, hogy e téren még csak egyik lépcsőjén állanak a jogegyenlőség felé való fokozatos haladásnak és követeléseikkel csupán magas nemzeti szempontok érdekében, a szeretet és a béke jegyében, hallgatnak egyelőre.

Ha tehát sérelem volt, e csonka részvétel miatt, már a múlt is, — úgy az evangélikusok részvételének ez újabb megszorítása a trianoni relációban, mindenesetre méltánytalan elbánás.

II. De kétségtelen az is, hogy az 1885. VII. t.-c. ezirányú rendelkezéseinek eredeti intenciója nem a vallásfelekezeteknek, mint ilyeneknek az érdekképviseltetése, hanem az amúgy is tekintélyt és súlyt jelentő egyházi méltóságok vagy hivatalok bekapcsolása volt.

Erre mutat, — eltekintve a törvények szavaitól, a javaslatok indokolásától, valamint Tisza Kálmán miniszterelnök magyarázataitól — az is, hogy a protestánsok részéről többször és hangosan megnyilvánult azon kívánság, hogy a részvételre jogosultak választás útján kerüljenek be a főrendiházba, nem honoráltatott. Nem pedig azért, mert a protestáns egyházi méltóságok vagy hivatalok viselői nem a politikát voltak hivatva képviselni a főrendiházban, hanem mint a protestáns százezrek amúgy is választott és hivatott vezérei, azt az abszolút tekintélyt és azt az abszolút nemzeti értéket, amelynek a törvényhozásban való megszólalása

nemcsak előjogukként, hanem a nemzettel s a hazával szemben való kötelességüként is jelentkezett.

De e tétel megerősítésére szolgál még az is, hogy ha a vallásfelekezetek érdekképviselője csak a legkevésbé is elismertetett volna, úgy az 1884. évi javaslatot benyújtó és az azt megvédő kormány bizonyára módot talált volna arra, hogy az ez esetben oly kirívó igazságtalanságot, — amely egyes protestáns egyházkerületeket esetleg az által érthetett volna, hogy teljesen képviselő nélkül maradnak, — valamiképpen eliminálhassa.

Ugyanezt az intenciót fejezik ki azonban a felsőházi javaslat, illetőleg most már a törvény szavai is, melyek ugyancsak nem *a vallásfelekezeteknek adnak képviselőt a felsőházban, hanem a vallásfelekezetek felsorolt egyháznagyjainak adnak „a méltóságon vagy hivatalon alapuló felsőházi tagság“ jogcíme alatt közvetlen részvételt a törvényhozásban.* Megerősítést nyer továbbá ez az intenció a felsőházi javaslat idézett indokolásában, valamint abban is, hogy a javaslat B) pontja a felsorolást *„a vallásfelekezetek következő egyháznagyjai“* megjelöléssel kezdi s hogy e megjelölés a törvény szerinti *„illetőleg képviselői“* kiegészítést csak a két izraelita képviselő beiktatásával egyidejűleg nyerte.⁷⁷⁾ De a legszembetűnőbbben abban domborodik ki ez az alapelv, hogy amidőn úgy a javaslat, mint a törvény új felsőházi jogcímként helyet ad a legkülönbözőbb érdekképviselői szervezetek és intézmények képviselőjének, ezt természetesen egy egészen külön cím alatt teszi s már *ez által is dokumentálja, hogy a vallásfelekezetek nem érdekképviselőt nyerne.*

Az elvi alap tehát kétségtelenül ez, amely ténylegesen azonban az egyes vallásfelekezeteknek a törvényhozásban való közvetlen

⁷⁷⁾ Ezen az alapon és emiatt helyesebbnek tartottuk volna, természetesen minden felekezeti kérdéstől távol állva, ha a nemzetgyűlés e kérdésben Eckhard Tibor azon javaslatát fogadta volna el, hogy az izraeliták két választott képviselőjének a megemlézése ne a 4. ^ B) 6. pontja alatt, hanem másutt foglaljon helyet. Ily módon a felsorolás megjelölése sem szenvedett volna változtatást s zavartalanul maradhatott volna meg a javaslat szerinti, sokkal határozottabb s a jogfolytonosság elvének megfelelő kidomborítása annak, hogy a felsoroltak, mint egyháznagyok vesznek részt a felsőházban. Az izraelita képviselők pedig nyilvánvalóan csak vallásfelekezetük képviselőjében s ekként érdekképviselői alapon felsőházi tagok és mivel külön e feladatra választanak, semmi esetre sem méltóságuk vagy hivataluk alapján. E cím alatti felsorolásuk tehát a törvény első fejezetének 2. alcímévei is ellentétben áll. (Megjegyzendő, hogy az „egyháznagy“ megjelölés viszont protestáns egyházi jogi szempontból volna, illetőleg lett volna még 188n-ben, kifogásolható.)

részvételre vonatkozó közjogi előjogaként jelentkezik.⁷⁸⁾ Ezzel az elvi állásponttal szemben pedig- merev arányszámokról és merev arányosításról szó sem eshet. Mert ily arányosításnak csak akkor lehetne helye, ha az elvi álláspont az érdekképviselő voltna. És még kevésbé lehet az arányosítást a kirekesztés indokaként felhozni. Mert a két egyházi főtitiszviselő ezen elvi álláspont étlapján csak abban az esetben volna kirekeszthető, ha a jogosultságnak az alapja, tehát a méltóság vagy a hivatal, a kellő méltósággal és tekintéllyel, a nemzeti és társadalmi életre gyakorolt nagy befolyással, melyre úgy a törvényhozásnak, mint a hazának is szüksége van, nem rendelkezne többé.

A felsőházi törvény tehát akkor, amidőn e jogcímen belül, a legfeltétlenebb szükség parancsa nélkül, arányosít, egyik leghatározottabban kidomborodó alapelvét, hagyja cserben s jön vele éles ellentétbe.

III. Leszögezhető továbbá az a megállapítás is, amely az ev. egyház hivatalos álláspontjában és Kaas Albert báró felszólalásában nyert kifejezést, — hogy amidőn a törvény az egyházi méltóság és hivatal címén új jogokat is ad s ezzel szemben egyetlen egy kivételt téve, a két ev. egyházi főtitiszviselő jogát megszünteti, úgy a jogfolytonosság, mint a jogszerűség szempontjából mély sérelmet ejt megszerzett, élő és élettel teljes jogokon.

És megállapítható, hogy e sérelem az 5. §. rendelkezéseivel kapcsolatba hozva, mindazideig, amíg a kérdés megfelelő novellám rendezést nem nyer, nem csak sérelem, hanem a törvén}) semmi mással, legfeljebb elnézéssel menthető, vétkes hibája, — mert szinte lehetetlennek tűnik fel, hogy bárkinek is az lett volna az intenciója, hogy amíg a többi fel ekéztek részére, terület visszacsatolás esetére minden utat nyitva hagy a régi jogokhoz, az ev. egyház főtitiszviselő/nt e jogokból örök időkre kirekeszti.

Már ezek az elvi megállapítások egymagukban is teljes bizonyítékul szolgálnak arra nézve, hogy — amint azt Kaas Albert báró helyesen állapította meg — az egész probléma, mivel elvi alapokon nyugszik és elvi szempontok eldöntéséről van benne szó:

⁷⁸⁾ Elvi szempontból nem egész helyes kifejezés tehát, ha a vallásfelekezetek országgyűlési, főrendiházi, vagy felsőházi képviselőtől beszélünk, mert ez, kellő kritika nélkül, könnyen arra a gondolatra vezethet, hogy a részvétel jogcíme nem a tekintélyt jelentő méltóság vagy hivatal, hanem az érdekképviselő.

tiszta *közjogi kérdés*. Ebben az esetben pedig a probléma már is eldöntöttnek volna tekinthető és nyilvánvaló, hogy ha a felsőház a jogfolytonosság jegyében akarja elkezdni a működést, e sérelem sürgős *revisiója* nem mellőzhető.

IV. A felsőházi vita szálai azonban a kérdést a közjogi megítélés egyedül helyes medréből elterelték és új utakra vitték. Először *célszerűségi szem pontokból* állítottatott fel az egyháznagyok 33-as maximális száma után a vétó a többiek elé. Ezzel szemben azonban nem igen képezte megítélés tárgyát, hogy ez az esetleges, nem egészen egy %-kal való eltolódás az egyházi méltóságok és hivatalok felsőházi részvételében valóban oly nagy casus-e, amely megérné azt is, hogy úgy az elvi álláspont, mint a jogszerűség, ily kirívó csorbát szenvedjen.

Másodszor pedig a *junkiim kérdése* az, amely úgy *célszerűségi*, mint *felekezeti* szempontból felvetődött. Célszerűségi szempontból azért, mert a status quo fenntartása ebben az esetben szükségszerűkig maga után vonná más felekezetek egyháznagyjainak a szaporítását, — és itt nyei az előbbi célszerűségi szempont is súlyt és jelentőséget, — mert ebben az esetben, az elhangzott vélemények szerint, nem csak kettővel kellene emelni az egyháznagyok számát, felekezeti szempontból pedig azért, mert míg — ugyancsak az elhangzott felszólalások szerint, — az ev. egyház négy egyháznagyjának beiktatása által, az arányszámát amúgy is meghaladva, már is méltányos elbánásban részesült, a számarány szerint amúgy is nagy veszteséggel súlyt ott róm. kath. egyház arányszáma még erősebb mértékben csökkenne.

Ezek azok a szempontok, amelyeken a status quo visszaállítása felborult. Célszerűségi szempontból, — ha a megértés céljából eltekintünk attól, hogy a jogszerűségnek e téren parancsoló követelményei is lehetnek, — mindenesetre súlyos argumentumok, de mivel e célszerűségi szempontok pillérei csak szinte rapszodikusán kiszakított adatokból állanak, nyílt kérdés marad, hogy vajjon helyes beállításba került-e az arányosítás a múlt és jelen tekintetében, s vajjon úgy a méltányosság, mint a statisztika szempontjából, — ha a kérdés alaposabb tárgyalásába is belebocsátkozunk, — nem merülnek-e fel olyan adatok, amelyeknek a figyelembevétele mellett a felsorakoztatott ellenérvek értéke megdőlné, vagy a jogszerűség és a méltányosság mérlegén kiegyensúlyozható?

V. Az arányok kérdése

7. Az arányok, mint méltányossági körülmények. — II. A protesszantok aránya a főrendiházban. — III. Az egyházi méltóságok és hivatalok aránya a főrendiházban. — IV. Az egyházi méltóságok és hivatalok aránya a felsőházban. — V. A lélekszámarány jogosultsága. A választópolgárok felekezeti arányai. Műveltségi arányok. — VI. A kriminalitás arányai.

I. Az elvi kérdés tehát már tisztázva is volna. És ha az elvi kérdés ekképen dőlt el, elesik önmagától, a logika törvényszerűsége folytán, az arányok kérdése is. Mert két egymással homlokegyenest ellenkező elv egy helyen és egy időben nem érvényesülhet.

De ha e kérdés történetén végigtekintünk, mégis azt látjuk, hogy az arányosítás, bár egészen érthetetlenül és bizonyára csakis a folytonosan felszínre kerülő felekezeti kérdések által előtérbe állítva, — mindenütt megjelenik. A törvényjavaslatok méltóságokról vagy hivatalokról, a szónokok pedig ezzel szemben, úgy a képviselőházi, mint a nemzetgyűlési tárgyalások alkalmával, a vallásfelekezetek képviselétéről beszélnek. A felekezeti kérdések légköréből alig egy-két szónok tud kiemelkedni s láttuk, hogy maga Tisza Kálmán is, alig hogy tanúbizonyságot tett az egyes felekezetek, qua tales képvisellete ellen, leszögezvén, hogy nem ez volt a kiindulópontja, már is hajlandónak mutatkozik, a felekezeti szempontok súlya alatt, esetleges junktimok felé hajolni. A főrendiház pedig 1885-ben, a két címzetes püspök visszatartásával, valószínűleg szintén arányosít.

Az arányokkal tehát, mint az elvek érvényesülését befolyásoló, mondhatnánk méltányossági körülményekkel, szintén számolnunk kell.

II. Ennek a kérdésnek a során azonban a történeti múltba visszanyúló események szükségessé teszik, hogy akkor, amidőn a méltányos megítélés feltételeit kutatjuk, az 1885. évi reformmal kapcsolatban legelső sorban egy olyan arányra mutassunk reá, amely nagy mértékben befolyásolhatja a reform méltányossága vagy méltánytalansága tárgyában való állásfoglalást.

Nyilvánvaló, hogy az 1885. évi reform körül úgy a kormánynál, mint a képviselőháznál és a főrendiháznál is, felekezeti szempontok

is érvényesültek, illetőleg helyesebben, a könnyen lángrollobbanó felekezeti érzékenységek kikerülése is szerepet játszott s emiatt bukkott el a protestánsok elvileg jogos kívánsága az arányok között.

Már pedig, ha tisztán felekezeti szempontból Ítélezünk a kérdés felett, úgy könnyen megállapítható, hogy e tekintetben jogos aggályosságra aligha lehetett ok. Mert helyesen mutatott rá Kovács Albert, hogy *a protestánsok még abban az esetben sem fogják kitenni az új főrendiház egy tized részét sem, ha minden kívánságuk érvényesül.*

Ennek az állításnak a helyessége pedig bizonyításra alig szorul. Ha végig tekintünk a főrendiház tagjainak a során s a jogcímenek, úgy már is nyilvánvaló, hogy csakis a hivatal és méltóság¹ jogcímén és a kinevezettek között érvényesülhetett nagyobb mértékben a protestáns elem. Mert a született főrendek között, aki a főrendiháznak a zömét alkották, az uralkodóház tagjai mind katolikusok voltak, az indigénák is majdnem kivétel nélkül, maga a magyar főnemesség pedig nagyon kevés kivétellel szintén. A protestáns főnemesség ugyanis, amely számban és arányban a rekatholizálás megindítása óta amúgy is folyton csak fogyott, épp az 1885: VII. t. c. cenzusa folytán a főrendiházból a legnagyobb részben kiszorult, mert a múlt vagyonekobbzásai által sújtottan vagyontalanul állott s a censust csak nagyon kis hányadával ütötte meg.

E tekintetben nincs szükség statisztikai adatokra sem annak a megítélésére, hogy — ha már felekezeti arányt állítunk fel — semmiképen sem lettek volna a protestánsok a főrendiházban, minden jogcímet egybevetve sem, az őket arány szerint megillető, több mint 20%-kal képviselve. Ebben a relációban pedig még méltányossági szempontból is szükkeblűségnek mutatkozik az, hogy a protestánsok kívánsága nem honoráltatott s méltánytalanságnak különösen akkor, ha a protestáns felekezeteknek, mint ilyeneknek, — miként erre a tárgyalási anyag is rámutatott, — a magyar nemzeti eszme és a kultúra terén tett szolgálatait is figyelembe vesszük.

Ennek a kérdésnek a jelenbe nyúló része, azaz a felsőház statisztikája, ma persze még nem ítéltető meg, de tekintettel arra, hogy az evangélikusok kívánsága a status quo iránt mindössze nem egészen 1.2%-nyi különbséget jelentett, a felsőház összes tagjainak a számához arányítva, oly jelentéktelen kívánság volt a nagy felekezeti arányok szempontjából, hogy különösen a múlt sérelmeinek a

tekintetbe vételével és expiálásaképen méltányosnak lett volna ítélhető.

III. Lássuk azonban végre egyszer közelebbről magát a legkényesebb kérdést is, az egyházi méltóságok és hivatalok arányszámait a felekezeti megoszlás szerint.

Ha az 1880-iki népszámlálás adatainak az alapul vétele mellett vesszük megfigyelés alá az 1884-iki javaslatot, valamint az 1885. VII. t. e. megfelelő rendelkezéseit, úgy a következő megállapításokra juthatunk. A róm. kath. egyháznagyok részvételét a javaslat e[^]detileg 42.5%-nyi arányban, a felekezeti megoszlás szerinti aránynál tehát 7.7%-al alacsonyabbra, a gör. kath. egyháznagyok részvételét ezzel szemben 4.9%-al, a gör. keletiekét 2.3%-al, az evangélikusokét pedig 3.6%-kal magasabbra tervezte.⁷⁹⁾ A róm. katolikusokat tehát a javaslattal szemben a felekezeti megoszlás alapján négy hellyel, a reformátusokat pedig egy hellyel több illette volna meg, míg a gör. katolikusok részére majdnem hárommal, az evangélikusok részére kettővel, a gör. keletiek részére pedig egy hellyel több volt tervbe véve. *Az arányosítást tehát, amint az a fentiekből is nyilvánvaló, a javaslat nem vezette mereven keresztül.*

Magában a főrendiházi törvényben ez az arány ugyan már megváltozik a két címzetes püspök beiktatása és az izraelita képviselő kihagyása folytán, de *szigorúan keresztülvitt arányosítást és „arányosan résztvevő méltóságokat” itt sem lehet megállapítani*, mert míg a katolikusok részére még most is majdnem három, a reformátusok részére pedig egy hellyel kevesebb jut, a gör. katolikusok és az evangélikusok részvétele számarányuknál két hellyel, a gör. keletiek részvétele pedig egy hellyel magasabb.

Egész más eredményekre, illetve sokkal feltűnőbb differenciákra jutunk természetesen, ha a protestánsok elvi alapon ugyan nem kifogásolható álláspontjának az elfogadása mellett⁸⁰⁾ és a róm. katolikusok részvételének az érintetlenülhagyásával tüntetjük fel az arányokat. Mert ez esetben, míg a gör. katolikusok és a reformátusok felekezeti arányukon felül 2 helyet, az evangélikusok pedig 6 helyet nyertek volna, addig a róm. katolikusok részére,

⁷⁹⁾ A reformátusok részvételi aránya 2.2%-al kevesebb, mint felekezeti megoszlási arányuk.

⁸⁰⁾ Hogy a reformátusok részéről mind az 5 püspök és mind az 5 főgondnok, az evangélikusok részéről pedig az egy. felügyelőn kívül, mind az 5 püspök és mind az 5 felügyelő helyet foglaljon.

felekezeti arányukhoz viszonyítva. 9 hellyel kevesebb jutott volna. Ennek a kívánságnak a teljesítése, — megfelelő ellensúlyozás nélkül, — az arányok tekintetében nyilvánvalóan oly kirívó aránytalanságot jelentett volna a róm. katolikusok hátrányára, amely akkoriban esakis a Tisza Kálmán által is elismert Junktím, azaz a róm. katolikusok részvételének megfelelő kiegészítése, által lett volna méltányosan elintézhető. Ez az elvileg nem kifogásolható álláspont tehát, akkoriban, azaz 1885-ben, csak a mások, azaz a róm. katolikusok nagy hátrányára lett volna további jogkiterjesztés nélkül érvényesíthető.

IV. Jelent-e azonban vájjon ezzel szemben az evangélikusok mai és most már csak a status quo fenntartása iránti kívánsága is hasonló méltánytalanságot más felekezettel szemben?

Az 1925. évi javaslat a 31 egyháznagy között 18 katolikust sorolván fel, a katolikusoknak e kategóriában 58.1%-nyi részvételét tervezi, ami tekintettel a felekezeti megoszlásban való 63.9%-nyi képviselőikre, már eredetileg két hellyel jelent részükre kevesebbet, mint amennyi a pontos arány szerint járna. Ezzel szemben pedig az evangélikusok lettek volna 2 hellyel erősebben képviselve. Az 1885. VII. t.-e.-el szemben tehát a katolikusok részvételi aránya nem csökken, hanem jelentékenyen, 45.6%-ról 58.1%-ra emelkedik, úgy hogy részvételük a felekezeti megoszlásban, a megcsonkítás folytán való számarány szerinti hatalmas előretörésük mellett is csak minimálisan 1.2%-kal csökken. Kirívó aránytalanságról tehát a felsőházi javaslatban, ebben a kategóriában, szó sem lehet.

Maga a felsőházi törvény, — bár nem nagy differenciával, — eltolódást hoz létre ezekben az arányokban, még pedig a két izraelita képviselő e jogcím alá való beiktatása által. A katolikusok részvételi arányszáma ennek a következtében 54.5%-ra csökken, s míg az evangélikusok majdnem 2 hellyel vannak számarányuknál erősebben képviselve, a róm. katolikusok részére, arányszámukhoz mérten, 3, a reformátusok részére 1 hellyel kevesebb jut. A felsőházi törvény tehát a felekezeti megoszlás arányaitól nagyjában ugyanazokat az eltéréseket mutatja, mint a főrendiházi törvény.

Ha pedig ezzel szemben végül is azt az eshetőséget vesszük vizsgálat alá, hogy milyen arányok állottak volna elő, ha a nem-

zetgyűlés az evangélikusok azon kívánságát, hogy status quo-juk fennmaradjon, elfogadta volna, úgy arra a megállapításra jutunk, hogy mindössze annyi különbség állott volna elő, *hogy az evangélikusok, felekezeti arányukhoz viszonyítva, nem 2, hanem 3 helyvel lettek volna erősebben, a rom. katolikusok pedig nem 3, hanem 4 helyvel gyengébben képviselve.*

Ez az egy hellyel való háttérbeesés tehát egymagában, — mert hiszen esakis ez volna e különben mindenképen elvi alapon felállított kívánsággal szembehelyezhető, hogy nem-e ejt méltánytalanságot másokon, — még *korántsem olyan kirívó aránytalanság, amely az arányok felvetésének a kérdését indokoltta tenné.* És nem, különösen akkor, amikor ez a katolikusok hátrányára mutató differencia nem az evangélikusok status quo-jának a fenntartása, hanem tulajdonképen az izraelita képviselőknek e cím alá való beiktatása által történne. Mert ha, amint azt elvi szempontból már fenntebb is kifejtettük, az izraeliták nem e eim alatt nyernének képviseletet és az evangélikusok status quo-ja fenntartatnék, úgy a róm. katolikusokra maga ez a tény méltánytalanságot még kevésbé jelenthetne, mert részvételük épp úgy, mint a főrendiházban, csak három helyvel maradna, felekezeti arányukon alul.

Mindezzel, valamint minden más statisztikai hivatkozásunkkal is, nem más felekezeteknek a jogait akarjuk érinteni, hanem csak azt akarjuk bizonyítani, hogy *az evangélikusok kívánsága nem jelent szóra érdemes aránytalanságot és ig y méltánytalanságot se más vallásfelekezetekre.* Mert hiszen ilyen eltolódások a múltban is voltak, sőt éppen a legnagyobb vallásfelekezetek, a róm. katolikusok és a szin magyar reformátusok hátrányára, ugyanakkor, amidőn a magyar nemzeti szempontból hasonló súlyt és értéket igazán nem képviselő gör. katolikusok és gör. keletiek részére felekezeti arányuknál jelentékenyen nagyobb részvétel biztosított. És nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy minden arányosításnál, ahol a kisebbség jogán, az arányszámoknál kisebb törtek részére is helyet kell szorítani, természetszerűleg is előállanak olyan differenciák, amelyek ugyancsak természetesen és rendszerint a legnagyobb aránnyal rendelkezők rovására kerülnek.⁸¹⁾

⁸¹⁾ Helyet nyert például a felsőházi törvény szerint 1 gör. kath., 1 gör. kel. és 1 unitárius is. Az egyháznagyok cím alatt felsoroltak száma 33 s ehhez képest az arányszám 3.03. A gör. katolikusok felekezeti aránya ezzel szemben azonban csak 2.9%, a gör keletieké csak 0.6% és az unitáriusoké csak

E statisztikai adatokkal és az azokból levont következtetésekkel teliát csak ama „*egy bizonyos arányt*“ kívántuk megvilágítani, amelyre az 1884. évi reformjavaslat előzetes tárgyalására kiküldött bizottság jelentése hivatkozik, valamint adatokkal kívántunk szolgálni arra vonatkozólag, hogy miként értelmezhető a felsőházi javaslat azon hivatkozása, amely „*a főrendiházban eddig arányosan résztvevő méltóságokról*“ beszél. Annélkül tehát, hogy a statisztika, az arányosítás, a numerus clausus jogosultságát e téren és különösen ebben az adott esetben és relációban a legkevésbé is helyeselnénk. Mert még abban az esetben is, ha ebben a kérdésben és e relációban az arányosításról szó lehetne, — nyílt kérdés marad, hogy vajjon csak a lélekszám szerinti, vagy miért éppen a lélekszám szerinti arányosításnak volna helye!

V. Ha nincsen semmi más adat és semmi közelebbi nézőpont, úgy a szükségszerű arányosítás esetén minden esetre a lélekszám-arány szolgálhat csak alapul. Az arányosítás azonban igen kényes kérdés és ha az alap esetleg téves volna vagy a nézőpont hibás, megdől az arányok értéke is.

A kérdés közjogi kérdés, mert hiszen a törvényhozó szerv összealkotására vonatkozik s így az arányosításnál a kiindulópont csakis a közjog lehet. Szorosabb értelemben véve pedig, — amennyiben tudna szolgáltatni erre vonatkozólag megfelelő alapelveket, — a közjognak azon része, amely a törvényhozó szerv összealkotásával foglalkozik.

És a magyar közjog nyújt megfelelő bázist errt. Mert megállapítja azoknak az állampolgároknak a körét, akiknek jogosultságot ad arra, hogy a törvényhozás összealkotására befolyát gyakorolhassanak. A magyar közjog szabályozza a választójogosultságot s *az eképen választójogosultsággal bíró állampolgárok arányai mindenképen közelebb fekvő és helyesebb arányokat szolgáltatathatnának a felsőházi arányosítások alapjául is, mint a lélekszám-arány.*⁸⁰⁾

0.3 %. A három hely tehát 9.1%-nyi részesedésnek felel, a tényleges 3.8% helyett s így 5,3 %, tehát csaknem két egész hely esik el már ezen az alapon is, a kisebbségek jogán, a legnagyobb felekezetek hátrányára.

⁸²⁾ Viszont utalhatnánk arra is, hogy a magyar közjog még a képviselőház összealkotásánál sem arányosít, bár itt, t. i. a választókerületek beosztásánál, az arányosításnak helye lehetne. De maga a felsőházi törvény sem alkalmazza az arányosítást az erre sokkal inkább alkalmas érdekképviseltek körében s valószínűleg más szempontból való megítélés súlya alatt rendelkezik, amidon például a felsőházban a vidéki egyetemeknek csak egy-egy helyet, viszont a budapesti egyetem mindegyik karának egy-egy helyet biztosít.

Korántsem állítjuk azonban, hogy most már ez az egyedül helyes alap, csak azt, hogy ez is egy alap s ez is lehet arányosítási szempont s közelebb fekvő mindenestre és helyesebb mindenestre, mint a lélekszamarány.

Nem szándékunk a választójogosultsággal bíró állampolgárok felekezeti arányát felállítani s ennek az alapján a felsőházi arányokat megdönteni vagy megerősíteni, mivel azonban szerintünk sokkal közelebb fekvő, tehát helyesebb vagy akár csak hasonló értékű alapot is találtunk, vessünk reá, bárcsak nagyjában, egy rövid pillantást, vajjon változtatna-e valamit ez a szempont az előbbi alapon, illetőleg nyújt-e megfontolásra érdemes eltéréseket és adatokat ?

A leghelyesebb természetesen az volna, ha idéznők vagy megállapítanók a választópolgárok felekezeti arányait. Erre azonban sajnos megfelelő adataink nincsenek s így, hogy fogalmat alkotnassunk mégis a valószínű eredményekről és eltolódásokról, vissza kell térnünk magára a választójogosultság alapjára, vagyis a jogosultság általános kellékeire.

Az 1927). XVI. t.-c. 1. §-a a választójogosultság általános kellékeit a következőkben állapítja meg: 1. Betöltött 24 életév. 2. Magyar állampolgárság. 3. Állandó lakhely. 4. Az elemi iskola négy osztályának megfelelő általános műveltség.⁸³⁾

Bár az összes konkrét statisztikai adatokkal felekezeti szempontokból e kellékre vonatkozólag sem rendelkezünk, megállapíthatjuk mégis, hogy a népességben elfoglalt nyers arány az evangélikus választópolgároknak a súlyát például semmiesetre sem fejezi ki, mert az az összes népességben elfoglalt arányszámunknál kétségtelenül *jóval magasabb*.

A választójogosultság első általános kelléke, az életkor szempontjából az evangélikus lakosság kedvezőbb helyzetben van, amennyiben a 24 éven felüli népesség súlya nagyobb közöttük, mint az országos átlagban.⁸⁴⁾ Ez az eltérés részben kisebb születési arányukkal is, de főleg kedvezőbb, nagyobb kultúrájukkal

⁸³⁾ Mivel amúgy sem célunk pozitív eredményeket levezetni, a régi jogot és a rök választói jogosultságát nem vesszük vizsgálat alá.

⁸⁴⁾ 100 egyén közül az integer Magyarországon 20 éven felüli korban volt 54.8, míg az evangélikus vallásúak közül 56.9. A róm. katolikusok közül 53.7.

és jobb gazdasági viszonyaikkal összefüggő halandósági hányadosukkal indokolható.

Az egyhelyben lakó népesség vallásfelekezeti viszonyaira vonatkozó konkrét adataink nincsenek ugyan, de tudva azt, hogy a bizonytalan, gazdaságtársadalmilag függő rétegek azok, amelyeknek többnyire gazdasági okokból beálló lakhelyváltozása a leggyakoribb s ezzel szemben pl. úgy a toldmivelés, mint az ipar körében elfoglalt önálló osztályhelyzetűek lakóhelyüket ritkábban változtatják és tudva azt, hogy a különböző vallásfelekezetűek osztályhelyzetileg igen lényeges eltéréseket mutatnak: a probléma már is adva van s ha csak egy futó pillantást vetünk is az evangélikusok osztálytagozódására,⁸⁵⁾ már is megállapíthatjuk, hogy az evangélikusok egyhelybenlakása is meghaladja az országos átlagot.

A negyedik általános kellék a négy elemi osztálynak megfelelő általános műveltség. Erre vonatkozólag sem áll módunkban hiteles statisztikai adatokat közölni, de közölhetjük az írni-olvasni tudók arányait az egyes felekezeteken belül, s ha már amúgy sem tudunk a választópolgárok felekezeti megoszlásával, tehát valóban konkrét adatokkal szolgálni és csak a kiinduló pontok különböző lehetőségeire és eltolódásaira hívhatjuk fel a figyelmet, — úgy célunknak ezek az adatok is megfelelnek.

Az írni-olvasni tudás elterjedése az egyes hitfelekezetek szerint 1910-ben a következő arányszámokban mutatkozik: rom., kath. 60.9, gör. kath. 27.8, ref. 68.9. ev. 73.3, gör. kel. 34.8, unitárius 63.2 és izr. 74.9%. Ha pedig az írni-olvasni tudók számát felekezetenként a hat éven felüli népességhez viszonyítjuk, úgy

⁸⁵⁾ A gazdaságtársadalmilag megalapozottabb, rendszerint helyhez kötöttebb s így a választói jog kritériumai szempontjából értékesebb elemek (nagy- és középbirtokosok, 5 katasztrális holdon felüli kisbirtokosok, önálló iparosok, önálló kereskedők) az összes kereső népességnek 31.3%-át képezték. Az evangélikusoknál ez az arányszám 39.2%, míg a róm. katolikusoknál pld. csak 26.9%.

A gazdaságilabb függőbb, de egyszersmind rendszerint mozgékonyabb, kevésbé megállapodottabb foglalkozási csoportok (mezőgazdasági munkás, cseléd, ipari, kereskedelmi és közlekedési segédszemélyzet, napszámosok) részesedése az összes kereső népességben 89.6%, az evangélikusoknál csak 34.6%, míg a római katolikusoknál pld. 43.4%, másszóval: a választói jogképeség szempontjából előnyösebb osztályhelyzetű 100 kereső egyén közül nem kevesebb mint 9.2 az evangélikus míg a függőbb s így jóval kisebb részben választó rétegek közt csak 6.4 az evangélikusság aránya. A katolikusok megfelelő arányszámait ezzel szemben 42.2% illetve 56.3.

azt látjuk, hogy a 66.7%-nyi átlagot jelentékeny mértékben három felekezet haladja meg. Az izraeliták vezetnek 86.9%-al, az evangélikusok arányszáma 85.8, a reformátusoké pedig 80.2%. Ehhez képest tehát az analfabéták százaléka a három legműveltebb felekezet körében 13.1, 14.2 és 19.8%.

Nem érdektelen azonban ebből a szempontból az egyes felekezetek műveltségi viszonyait korcsoportok szerint is figyelembe venni, mert kitűnik, hogy az 50 éven aluli korcsoportokon belül már nem az izraeliták, hanem az evangélikusok vezetnek.⁸⁶⁾

A választójogosultság negyedik kellékének megfelelő népesség körében tehát és tekintettel a többi kellékekre vonatkozó megállapításokra, a választópolgárok összes számában is, minden kétségen felül bizonyára jóval nagyobb súllyal vannak képviselve az evangélikusok az összes népesség körében elfoglalt arányszámuknál.

Nem tudjuk ugyan megállapítani az új arányt, de nem is ez a fontos. Csak az, hogy itt van íme egy másik új arány is, amely helyesebb és közjogilag indokoltabb is, mint a lélekszamarány. Nem pozitív eredményt akartunk kimutatni, csak negative! Hogy a lélekszamarány, mint mindenekfölött uralkodó kiindulópont semmi esetre sem helyes. És ha közben pozitív eredmény is jelentkezett, *az evangélikusok kétségtelenül jóval nagyobb súlya egy helyesebb arány keretében*, úgy ez minden esetre jogalap a kérdés méltányos elbírálására.

VI. Méltányossági szempontból azonban még más arányok is szóba jöhetnek. Hogy csak egyet említsünk ezek közül például: a *kriminalitás arányai*.

A kriminalitás arányainak a figyelembe vétele mellett még közjogi indokok is szólhatnak s megvan a szoros jogi és tárgyi kapcsolat is az előbb felvetett arányok, t. i. a választópolgárok arányai és a kriminalitás között, mert hiszen a magyar törvényhozást

⁸⁶⁾ .1871 — 1880 között született 100 egyén közül irni olvasni tudott 1910-ben: róni. kath. 77.3, gör. kath. 31.5, réf. 86.0, ág. ev. 92.2, gör. kel. 40.8, unit. 81.6, izr. 9.1.3%. V. ö. Magyar Statisztikai Közlemények. 64. k. 90. l. „A 70 éven felüli ágostaiaknak 58.8%-a tud irni-olvasni, az ugyanolyan korú izraelitáknak pedig 62.9%-a; az izraelitáknak ez a nagy előnye azonban csak az 50 évig tart, attól lefelé már minden korcsoportban az ágostaiaké az elsőség. Valószínű ennek következtében, hogy az izraeliták előbbutóbb el fogják veszíteni elsőbbségüket az irni-olvasni tudás tekintetében az ágostaiak javára.“

bizonyos morális indokok arra vezették, hogy a választójogosultság akadályai közzé, a jogosultság gyakorlását kizáró körülményeként, bizonyos büntetőjogi természetű akadályokat is sorozzon.

De az államra nézve különben is semmiesetre sem lehet közömbös, hogy egyes polgárai, vagy azoknak bizonyos csoportja, a törvények által is szentesített erkölcsi szabályokon mennyire csüggennek vagy azok ellen mily mértékben vétenek és ha az államhatalom oly kérdéseknél, melyeknél a méltányosság szóhajóhat, vagy amidőn, mint a jelen esetben is, előjogokat szüntet meg vagy osztogat, a méltányosság gyakorlásának a mértékét ezen szempontok szerint állapítja meg, ugy mindenestre helyes úton jár.

Vessünk tehát egy rövid pillantást végül még a *vallás és a kriminalitás viszonyaira* is.

Az ág. hitv. evangélikusok, kik a népesség arányában az 1910. évi adatok alapján 7.3%-kal voltak képviselve, a büntett és vétség miatt elítéltek között csak 4.8%-al részesedtek, holott például a katolikusok, kik a népességben 48.7%-al és a reformátusok, akik 14.6%-kal voltak képviselve, a büntett és vétség miatt elítéltek között 48.1, illetve 14.1%-al szerepelnek.

Az átlaghoz viszonyítva, az evangélikusok arányszáma nagyjában *egyharmaddal, 33.3%-kal áll az átlag alatt*. Ez az arányszám nagyon kedvező képet nyújt, mert a többi keresztyén egyházak arányszáma ezt az arányszámot meg sem közelíti. Az unitáriusok 9.7, a reformátusok 3.5, a róni. katolikusok pedig 1.2%-al maradnak az átlag alatt, míg a gör. keletiek 15.9, a gör. katolikusok pedig 24.9%-al haladják felül az átlagot.

Az evangélikusok arányszámát csak az izraeliták arányszáma közelíti meg, 23.6%-al az átlag alatt, de míg az izraeliták arányszámának belső értékét a részletesebb statisztikai adatok elége kétségessé teszik,⁸⁷⁾ az evangélikusok eme vezető arányszáma annál értékesebb, mert ez az arányszám az egyes bűncsoportok körén belül sem mutat nagyobb eltéréseket, amennyiben 21.3 és 39.4% közt mozog csak és minden esetben az átlag alatt.

A kriminalitás arányai tehát az arányok sok kényes kérdése között, épen ugy mint a választójogosultság és a műveltség ará-

⁸⁷⁾ Az izraeliták arányszáma u. i. az egyes bűncsoportok körén belül hatalmas kilengéseket mutat a szélsőségek felé. Az egyik határ 49.9%-al maradt az átlag alatt, a másik 186.5%-al emelkedik az átlag fölé.

nyai, arra mutatnak rá, hogy az evangélikusok a statisztikailag mérhető és értéket jelentő szempontokból az összes népesség körében elfoglalt arányszámuknál sokkalta kedvezőbb színben és súlyosabb államalkotó értéként jelentkeznek.

Ennyit tartottunk feltétlenül szükségesnek megjegyezni az arányok kérdésére, amely olyan beállítást nyert úgy az 1885. évi képviselőházi, mint az 1926. évi nemzetgyűlési tárgyalások alatt, mint az evangélikusok részéről felmerült kívánság legsebezhetőbb oldala.

Az evangélikus egyházi főtisztviselők felsőházi részvételének a kérdése a nemzetgyűlési tárgyalások keretei közül ezekben a viszonylatokban kiszélesedik s a múlttal való kapcsolat folytán elmélyül egy kissé, de a szélesebb és messzibb látókörrel rendelkező magasabb szempontok felkutatása és ébrentartása épp oly elengedhetetlen feltétele a jó és derűs megnyugvást keltő törvényhozásnak, mint amilyen elengedhetetlen feltétele egyszersmind minden reformnak az, hogy olyan szilárd és biztos hidakkal kösse össze a múltat és a jövőt, amelyeknek a pillérei itt és ott is szilárdan és megingathatatlanul állanak.